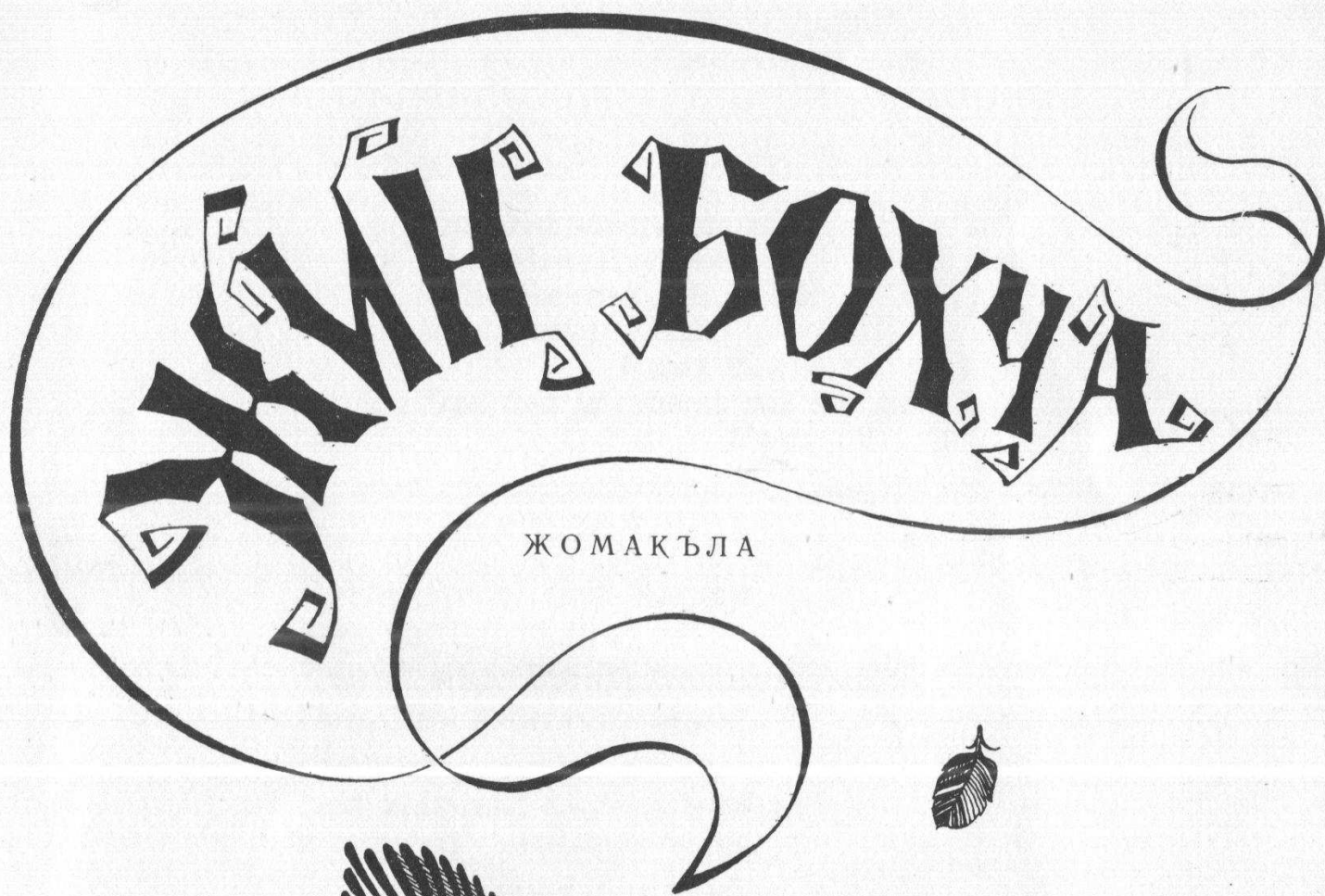

АЛИЙ БАЙЗУЛЛА

ЖИВ БОЧУА

ЖОМАКЪЛА

СРЕДНЯЯ ШКОЛА № 4
БИБЛИОТЕКА
№ _____

НАЛЬЧИК · 1994

ЖИН БОХЧА

*Аманлыкъгъа аман этген
Хар адамны ишиди,
Аманлыкъгъа иги этген
Эр кишини ишиди.*

Нарт сѣз.

*Таш бла ургъанны аш бла ур.
Нарт сѣз*

1

Эртде-эртде бир жерде,
Тау эллени биринде
Къарт къатын бла къарт киши,
Бир-бирге болуп эрши,
Жашадыла бир юйде —
Бек жарлы, онгсуз кюйде.
Къартны, этмейин разы,
Болду къызыл хоразы;
Къатынны уа — тауугъу,
Гаккы тапхан зауугъу.
Къатын, ашай жумуртха,
Къайгъы этмейди затха —
Кеси ашап къояды,
Жумуртхадан тояды,
Къарт кишиге бермейди,
Ач болгъанын кѣрмейди.
Бир кере киши анга

Былай деди: — Бер манга
Гаккы, мен да ашайым,
Зауукъ эте жашайым.
Ач болуп, арыкъма мен,
Былай къызгъанч болма сен!..

— Угъай! — деди къарт къатын,—
Бералмам аны. Алтын
Ахча кибикди гаккым,
Жангыз олду да ашым!
Хоразынгы тут да, тюй!
Бошуна ашайды тюй,
Этген иши жокъ аны,
Зынгырдауукътамакъны.
Айтханымы ангыла,
Ол да тапсын гаккыла!..

Хоразын киши тутду,
Бир-эки кере урду:
— Тап гаккы! — деп, кычырды,
Аман тюйдю, сынсытды.
Чалман башындан сызды,
Арбазындан кыстады.

Кысталгъан кытай барды,
Бир жерде бохча тапды,
Алтын сом да ичинде,
Кюнча, жылтырай кюнде.
Хораз, анга кыуанып,
Къарт кишиге атланып
Тургъанынлай, Бий жетди:
— Неди бу затынг? — деди,
Сыйырды да бохчаны,
Хуржуннга урду аны.

2

Къалды кыурлай Хоразым,
Болмай ол ишге разы.
«Тура эдим мен жата,

Къайдан келди бу хата?»—
Деди кеси кесине,
Мудах болуп ишине.
Ол да алай тургъанлай,
«Шырт» деп, тюз жел ургъанлай»,
Шайтан чыкъды аллына,
Жууукълашды къатына:
— Бек субай сени белинг,
Таракъ кибик, кекелинг!
Сакъалынг айры болуп,
Нек жилияйса олтуруп?..

— Жилиямай да не этгин?
Къайры башынгы элтгин?
Былайда тапдым бохча,
Ичинде да бир ахча.
Бий а аны сыйырды,
Бохчаны да сыпырды.

— Къоркъма! — деди ол анга, —
Тынгылачы сен манга!
Ол бохча — мени бохчам,
Ичинде жасакъ ахчам.
Мен аны Патчах-жиннге
Бермесем, жаханымге
Иймез ма мен харипни;
Алып желмаууз жипни,
Тюер, къыркъар санымы,
Алыр жазыкъ жанымы.
Чайырны къайнатдыргъан
Бизде барды бир къазан!
Ары атар да къояр,
Не уа терими сояр
Мияла кесек бла ол,
Болмаса табарча онг
Сыйырыргъа бохчаны,
Анда болгъан ахчаны.
Хайда, санга кирейим,
Сени жинли этейим:
Жерде жинли этмезлик

Жокъду бир да сейирлик!
Сен Бийни да къркърутсанг,
Бохчаны да сыйырсанг
(Кърп хайыр келир менден!),
Мен чыгърма да сенден,
Жаханымге кетерме,
Ахшылыкъ да этерме
Шайтан-жин Патчахына,
Тура болур ахтына...

Сора ол тютюн болду,
Тегерек чарсдан толду.
Солуду Хораз аны—
Жинли этген хауаны.

3

Жинли болуп, деу болуп,
Хыйладан ичи толуп,
Хораз Бийге тебреди;
Бир кесекден ол кирди
Бийни кенг арбазына,
Кърарыууна базына.
Хораз келди да Бийге,
«Тук» — деди терезеге:
— Бер бохчамы, бий сылыкъ,
Белге жетген кирмыйыкъ!
Ансы тутуп бууарма,
Жерге атып малтарма!..

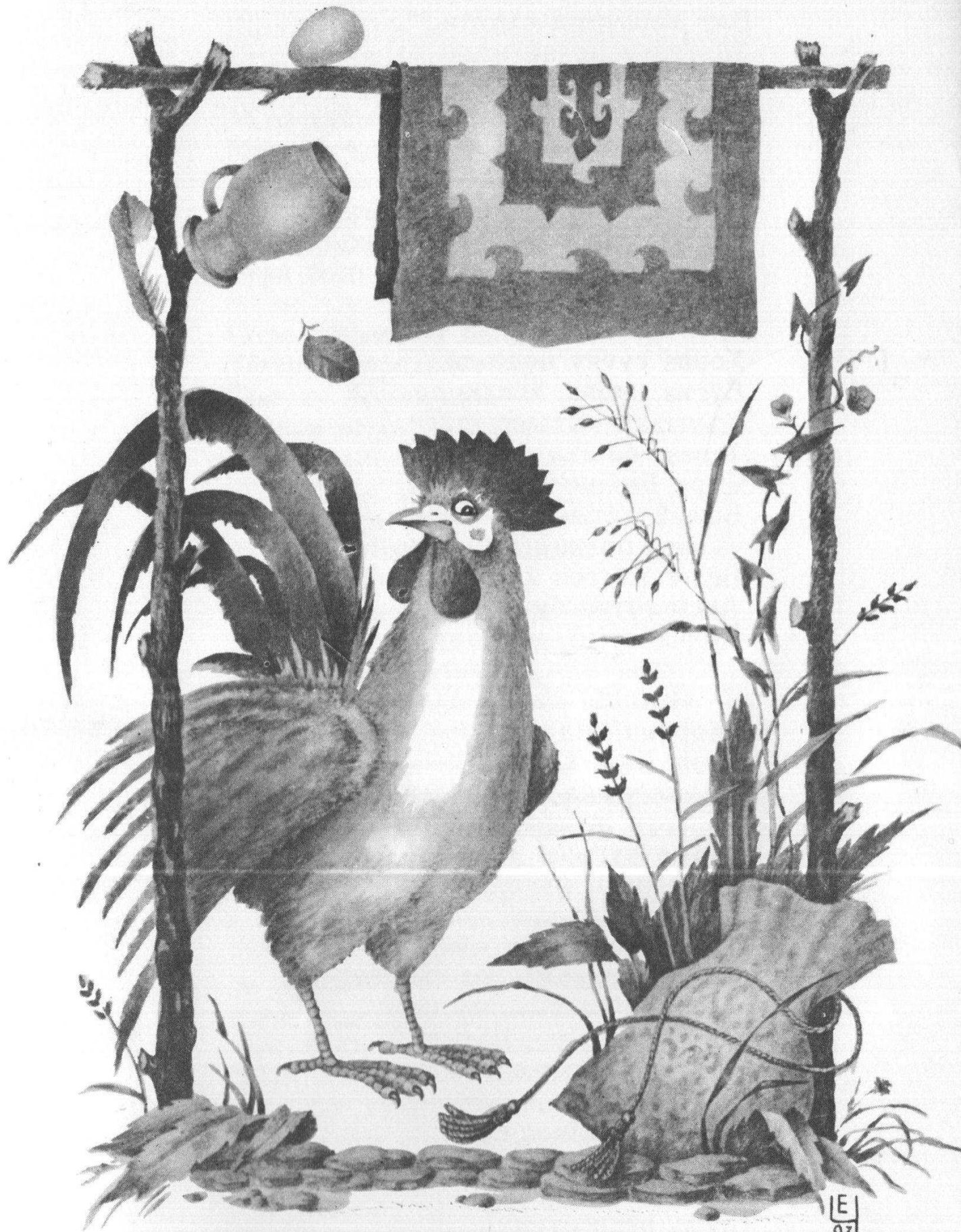
Бий аман ачуланды:
— Кимди бу?! — деп, чамланды,—
Къркърутурча ма мени?!
Бусагъат, Хораз, сени!..
Сора кърулун чакърды
Эм анга буйрукъ салды:
— Тут да, элт да арбазгъа,
Ат терен кърюбузгъа!..

Бир онусу кьулладан,
Толтуруп хахайладан
Ариу, айбат арбазны,
Тутдула да Хоразны,
Арбазны кьыйырында
Уллу, терен кьуюда,
Буз кибик, сууукь суугъа
Атдыла аны, булгъап.

4

Хораз сууну ичди да,
Бугъа кибик, кепдю да,
Кьуюдан чыгъып кетди,
Терезе башха чекдю,
Сора Бийни чакъырды,
Былай айтып, кьычырды:
— Бер бохчамы, бий сылыкь,
Белге жетген кирмыйыкь!
Ансы тутуп бууарма,
Жерге атып, малтарма!..

— Неди бу палах манга!
Этерими бил санга!—
Деди Бий, ачыуланды,
Кьууларына чамланды:
— Терк жетигиз сиз бери!
Аны тутугъуз! Тейри,
Ол менден кьутулалмаз!
Керейик, кьалай жанмаз,
Печге атып, бир ыйыкь
Жандырсакъмы, ол сылыкь
Анда кюймейми кьалыр?
Алай эсе, ол — батыр!
Хайдагъыз, кьадалыгъыз,
Аны кьолгъа алыгъыз!
Сугъугъуз аны печге!
Ол малгъуннга, ол итге
Аямагъыз отунну,
Уллу этип отуму!..

Бир жыйырма кзул жетди,
Дуньягъа хахай этди.
Тутдула да кыттайны,
Печге атдыла аны;
Сора отну кзурдула,
Патеген да кзуйдула.
От этип, бир ыйыккыны
Жандырдыла жазыккыны.

Алай кзуорккыма, жашчыккы, сен,
Ийнансанг, айтырма мен —
От Хоразгъа не этер?
Ичинде кзую бла бир
Барды сууу, чайпала,
Тенгиз кибик, чайкыала.
Кёлге барып, ол тутса,
Чабаккыны саулай жутса,
Жашарыккы эди чабаккы,
Эте Хораз бла ушаккы
Аны уллу кзуарнындан,
Тоймай аллай жашаудан.

5

Болмаса да Бий разы,
Бир ыйыккыдан Хоразым,
Суу кзуя да, сууута,
Жыр бла кесин булжута,
Ол хайырсыз темирден
Этилген уллу печден
Чыккыды сау эм саламат:
— Жылындым, — деп, — аламат!..
Хораз Бийни чаккыырды,
Сора былай кычырды:
— Бери чыккычы, Бий улу,
Кыызгъанчлыккыны жут кзуулу!
Берчи бери бохчамы,
Кюнча, жаннган ахчамы!
Сенден кыызгъанч жоккы жерде!
Тауладан ургъан желде

Окъун барды халаллыкъ!
Сенден чыкъмаз адамлыкъ!
Бер бохчамы терк бери!
Ансы, билип къой, тейри,
Тутуп, сени бууарма,
Жерге атып, малтарма!..

Бий алай ачыуланды,
Ачыуундан къарылды,
Сора къулун чакъырды
Эм анга буйрукъ салды:
— Тутугъуз да Хоразны,
Ол кирли, сылыкъ жанны,
Атыгъыз атларыма
Эм башха малларыма!
Муну барды бир заты—
Жин маталлыды хаты!
Малтасынла, эзсинле!
Ма ала да кёрсюнле
Манга келген хатаны—
Бу сейирлик начасны.
Хар сыйыргъан бохчамы,
Хар урлагъан ахчамы
Къайтарыргъа ызына
Жокъду манга магъана.
«Къызгъанч» дейди къурурукъ!
«Байлыкъ» деген — ол утлукъ
Эм къырслыкъды дуньяда.
Тауда кысыр къаяда
Габу ташча болчу сен,
Бай болайым ансы мен!
Хауле жюрюй секирмейме,
Бозадан кекирмейме!
Капекни капек эте,
Сом этип, юйге элте,
Мен жашайма дуньяда,
Хата кёрмей былайда!
Хазнадан юйюм толду,
Аны ючюн бий болдум!
Хайда! Тутугъуз аны—
Къызылкекел начасны!..

Бир жюз киши чапдыла,
Арбазны кършадыла,
Сора, тутуп Хоразны,
Ортасына жылкыны
Атдыла да, кетдиле.
Аны бек терк этдиле,
Ансы Хораз аланы,
Къраратабан кърулланы,
Жутарыкъ эди анда,
Жутханыча алайда
Он хайыуан сюрююню,
Жылкыны бла тюлкюню,
Жюз-жюз кърый сюрюулени
Эм да кърыйчу итлени!

6

Малладан ичи толуп,
Тау кибик, уллу болуп,
Къркъртурча аскерни,
Къралтырата сау жерни,
Деу Хораз Бийге келди,
Сора уа былай деди:
— Ма къресе сен мени,
Чърлеп къроярма сени!
Итден туугъан ит жугъу,
Юйюнгю кърыймам жугъун!
Чыгър бери бохчамы,
Кърайтар мени ахчамы!..

Бий къркърду, кърачды, букърду;
Амалсыз болуп, сукърду
Кесин бир тар тешике,
Чыкърмай бир да эшике.
Тиймей хапчук хазнагъа,
Бийде болгъан казнагъа
Хоразым бурнун сукърду,
Жугъун кърыймайын, жутду
Анда болгъан алтынны,
Накърутну бла налмасны,

Чиммакъ-акъ инжилени
Эм кюмюш кесеклени;
Бохчаны да сыйырды;
Сора къартха атланды.
Бийде болгъан тауукъла,
Бир кыралгъа зауукъла,
Къармашып, ашыкъдыла,
Хораз бла чыкъдыла,
Ызындан сатыр болуп,
Хар затха батыр болуп.
Батыр болмай да къайда
Болгъун, кыызчыкъ, аллынгда
Болса аллай адакъа!
Тауукъ угъай да, макъа
Окъуна батыр болур—
Турнагъа да урулур,
Чыгъып къалса аллына,
Къоркъмай жарлы жанына!

Хайдагъыз, ашыгъайыкъ,
Биз да ары барайыкъ—
Ол харип жарлыбызгъа,
Ач болгъан къартыбызгъа,
Елмей тура эсе ол.

Энди бек кысхады жол.

7

Тамыз, тамыз, тама жукъ,
Бизге тамгъан жокъду жукъ:
Тейри берир да алыр,
Алгъанын кѳрге салыр.
Байлыкъ келир да кетер,
Бий болгъан къулгъа жетер.
Уллу кысыр къаяда
Тургъан таш да, дуньяда
Ышанды да эбине,
Тюшдю тарны тюбюне.
Кетди парий, кетди эр,

Ма къара — турады жер,
Къууана тюрсюнюне,
Башха тюрлю бетине!
Агъач эди юйюбюз,
Агъач эди чюйюбюз,
Агъачдан челек этдик,
Агъач аякъдан ичдик.
Энди ташды юйюбюз,
Темирденди чюйюбюз,
Темирден — челегибиз,
Темирден ичгенибиз.
Алгъын миндик атлагъа,
Хазыр болсакъ атларгъа;
«Сабан сюрербиз» десек,
Ёгюз болду бек керек.
Энди барды самолёт,
Поездни тюртеди от,
Трактор сюреди сабан—
Не да де, башха заман
Кеси тюрлю барады,
Ёшюнюн да урады
Башха бийик жоллагъа,
Эс буруп жулдузлагъа,
Менликден кёлю толуп,
Жылдан жылгъа терк болуп.
Тёшден тюртсе ма биреу,
Тёнгереген тёнгиреу
Алай чабады таргъа,
Тюз хазырча барыргъа
Тохтамайын минг жылны,
Зынгырдата зынг жырны.
Алай кёмпю ол барыр?—
Ташха тийип, жыгъылыр.
Аны билип, адам, мен
Сёз айтама: бюгюн сен,
Тагъылып бечеллеге,
Бурма аман ишлеге
Жууугъунгу, тенгинги;
Биле бил да кенгинги,

Кёнгле берген ашны кьой,
Тенглеринг бла бирге той.
Жашауунга тап кьара—
Ашынг болса, ич сыра;
Болмаса уа, олтуруп,
Кефликсизде тур солуп!
Сени жер кьадарынгда
Болмаса мадарынгда
Кьой кесерге, ашаргъа,
Сюйгенингча жашаргъа,
Болмай жашауда муккур,
Болгъанчыкьгъа эт шукур.
Алай эди кьартыбыз,
Биз унутхан жарлыбыз.

Арбазда турады ол,
Кьужмудан толгъанды жол.
Мудах жолгъа ол кьарам
Атады — жарлы адам
Сагъышда тура болур,
Кёп соруу сора болур
Кесини жюрегине,
Кьартлыкь тюшюп юсюне.
Бийчеси аман болса,
Кьартлыгъы жаман болса,
Андан уллу мудахлыкь
Жокьду — не бек жарлылыкь
Окьун тынч болур анга,
Сабийсиз, харип жаннга.
Кьыйналады жюреги,
Тул болгъан окьун иги
Кёрюнеди адамгъа,
Ол кьатынча, харамгъа
Ышаннгандан эсе. . . . .

Кьарт да туруп намазгъа,
Хораз кирди арбазгъа.
Кьарт, кьойду да намазын,
Танымайын Хоразын,

Босагъагъа секирди,
Сора уа былай деди:
— Я арабин, кимди бу?
Тоба, тоба! Я табу!
Кеси — къыттай маталлы,
Саны — тауча, мазаллы!
Ким келеди ташыма,
Къоркъуу бере башыма?!

Къарт къатын да ма кеси,
Кетип жарлыны эси,
Терезеден къарайды,
Сал кӛргенча сарнайды:
— Не палах келди бизге?
Къыяма жетди бизге!
Мен не амал этейим?
Къайры къачып кетейим?
Бир чабып, тутуп сояр!
Бир къабып, жутуп къояр!
Сени ючюн, э киши,
Келген болур бу эрши!..

Къатын кери атылды,
Бир мюйюшге тыгъылды.

— Менме! — деп, кюлдю Къыттай,—
Къыстагъанса, къартынай,
Тюйюп, мени арбаздан
Къатынны хатасындан!
Терслик этдинг сен манга,
Мен а, ма къара, санга
Мал да, мюлк да келтирдим,
Дертинги да жетдирдим
Сени алгъын бийинге,
Къайтарып аны диннге!
Ийнанып, болуп кютю,
Малларын турдунг кютюп.
Къалмай санынги кютю,
Сен ишлегенинг ючюн
Бергенмиди жалнангы?

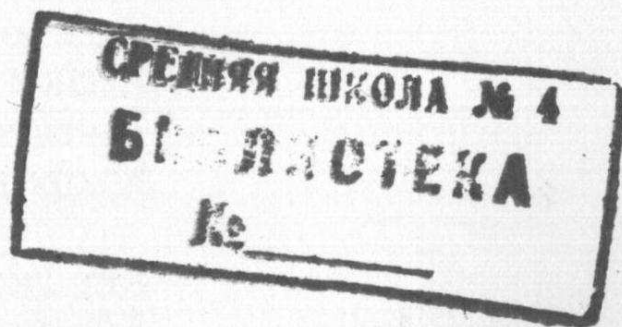
Къыйнап жарлы жанынгы?
Къадар барда, мадар бар,
Мадар барда, къадар бар!
Энди аны малларын—
Эмилик жылкъылары,
Эм ишек сюрюулери,
Эм да къойчу итлери
Сенидиле — ич, аша,
Сюйгенингча бир жаша!
Шайтанны да бохчасын,
Жиннге берлик ахчасын
Кесине мен берейим,
Бийникин да тегейим!
Чыгъар дуру къюбюрню,
Ичи къуру къюбюрню—
Толтурайым накъутдан,
Налмасдан бла алтындан!..

Алай айтып, Хоразым
(Анга ким болмаз разы?!)
Юй башына секирди,
Къанат къагъып, кекирди,
Сора къусду малланы
Эм накъут-налмасланы—
Арбаз малдан тар болду,
Алтындан къюбюр толду!

Къарт уллу той къурады,
Анга элни чакъырды.
Къатынын а, ахсынып,
Къартлыгъына жарсынып,
Этди юйюн сыйпаучу,
Тауукълагъа къараучу;
Хоразны уа, суйюне,
Этди шуёх кесине,—
Юйде болсун, арбазда
Не уа Дербент базарда,
Не да болсун къонакъда,
Тутуп турду жанында.
Алгъа аны тойдуруп,

Хар затын да онгдуруп,
Кеси алай ашайды—
Зауукъ эте жашайды,
Къарт жүреги шошайып,
Жарсыуундан бошайып!
Ой дёрденли жашчыкъла,
Бююннгю хоразчыкъла
Билмейдиле тау тилин,
Тау тилли бийик элин.
Инкубатордан чыгъып,
Фермада къанат къагъып,
Минди хораз чалманнга:
— Здравствуй, папа! — деп манга.

Ийнанмасанг, ур, санла—
Анга шагъат Байзулла!

КЪАПЛАН БЛА КИШТИК

Жомакъ жолну биледи,
Сабийлеге келеди—
Ыннака болуп бирде,
Аппа болуп кёбюнде;
Суйгенлени сюеди,
Суймегенден кетеди —
Башха юйге барады,
Хапар айта турады,
Жомакъдагъы хапарла,
Жулдузлача, жанарла
Сабийчикни кёлюнде,
Кюнча, жарый кёзюнде!
Жомакъланы суйгенле,
Жомакъла бла ёсгенле
Сюедиле дуньяны—
Табийгъатны, адамны,
Тюзлюкню бла эрликни,
Кёрюп болмай серликни,
Жутлукъну бла къырслыкъны,
Къоркъакъны бла сатлыкъны!

Кёп жомакъны билеме,
Айтыргъа да сюеме.
Адамла, эмегенле,
Ханла бла семенле,

Агъачлада жаныуар,
Арбазда тургъан тууар
Боладыла жомакъда
Не да таурух-хапарда.
Мен а бирин айтайым,
Кюн аллында жатайым:
Жел ауруу къозгъай экен—
Андан уллу эмеген
Къартланы арасында
Мен кёрмедим дуньяда.

1

Эртде-эртде бир жерде,
Уссурий тюзлеринде,
Къамишлени ичинде,
Къан жугъулу юйюнде
Къолан Къаплан тургъанды,
Залимледен болгъанды.
Туталмаса сайгъакъны,
Бууалмаса сарлакъны,
Элге чабып тургъанды,
Кёп азапла салгъанды —
Аны кесе бугъасын,
Муну урлай танасын,
Элтип турду юйюне,
Къамишлени ичине.

Къарыу деген алайды—
Хар затны да урлайды,
Бир затдан уялмайды,
Мурдарлыкъдан къалмайды;
Тауда, тюзде, къырлада,
Не затны да дуньяда
Тап кёреди кесине,
Базынганлай кючюне.

Алай къарыу къарыугъа
Чыгъыучуду асыугъа.
Ол болмаса, дуньядан,

Жанланы жашауундан
Не файда болур эди?
Табийгъат кьурур эди.
Кюч кьарыуну биз алсакъ,
Тегерекге кьарасакъ,
Адам неди дуньяда
Жаныуарла арада?
Кьоруулар кибик кесин
(Айтмайыкъ — юйдегисин!)
Жокъду уллу кьарыуу —
Кьапланнга базыныуу.
Кьапланны базыныуу. —
Ачыуу бла кьарыуу,
Кьамалача — тишлери,
Анга кере — ишлери.
Алай адам жашайды,
Кьол кьыйынын ашайды,
Кьоркьмайын кьапланладан
Эм залим арсланладан.
Акьылыды — кьарыуу,
Хар неге базыныуу;
Акьылны себебинден
Минг жылланы ичинде
Хорлатмайын тургъанды —
Жерге патчах болгъанды!

2

Кече жашау кепдю, кеп.
Жулдузладан толу кек
Булутларын тарайды,
Сансыз халда кьарайды.
Кекню иши жокъ бизге—
Кесинлей кесибизге
Бизни кьойду ол эртде:
«Болгъанынгча бол жерде»
Деген кибик дуньягъа,
Дуньяда адамлагъа.
Жубуран сызгьырыуу,
Укуну кьычырыуу,

Шыршырла, ауанала,
Тюрлю-тюрлю ауазла.
Чайнала, шуу-шуу эте,
Уллу Долайгъа кете,
Амурну толкъунлары
Жырлайдыла жырларын —
Жерибизни этеги,
Чин табада къурч чеги!
Мамырлыкъны суйген жер,
Душманланы туйген жер,
Сен жаша ёмюрледе,
Орналып жүрекледе!
Мен да сени чегингде
Аскерчи болдум бирде...

Сау кюнню жукълап, солуп,
Заман келип, ач болуп,
Къамишден чыкъды Къап-
лан:
— Ма! — деди, — уугъа заман!
Эл кыйыргъа барайым,
Бир таначыкъ урлайым...

Шош барады Къапланым,
Тюз да жерге къапланып—
Бир хансчыкъ шыхырдамаз,
Аягъында чёп сынмаз:
Шош жүрююде къапланнга
Эришмезле шайтанла.
Жашыртын элге кирди,
Бир хунадан секирди.
Сау элни элгендирип,
Келгенин да билдирип,
Танагъа кесин атып,
Хырылдады бек къаты.
Сермешлени аллында,
Топланы атыуунда
Ал киргенде урушха,
Бир боласа гурушха:
— Ма, къыяма болду! — деп,

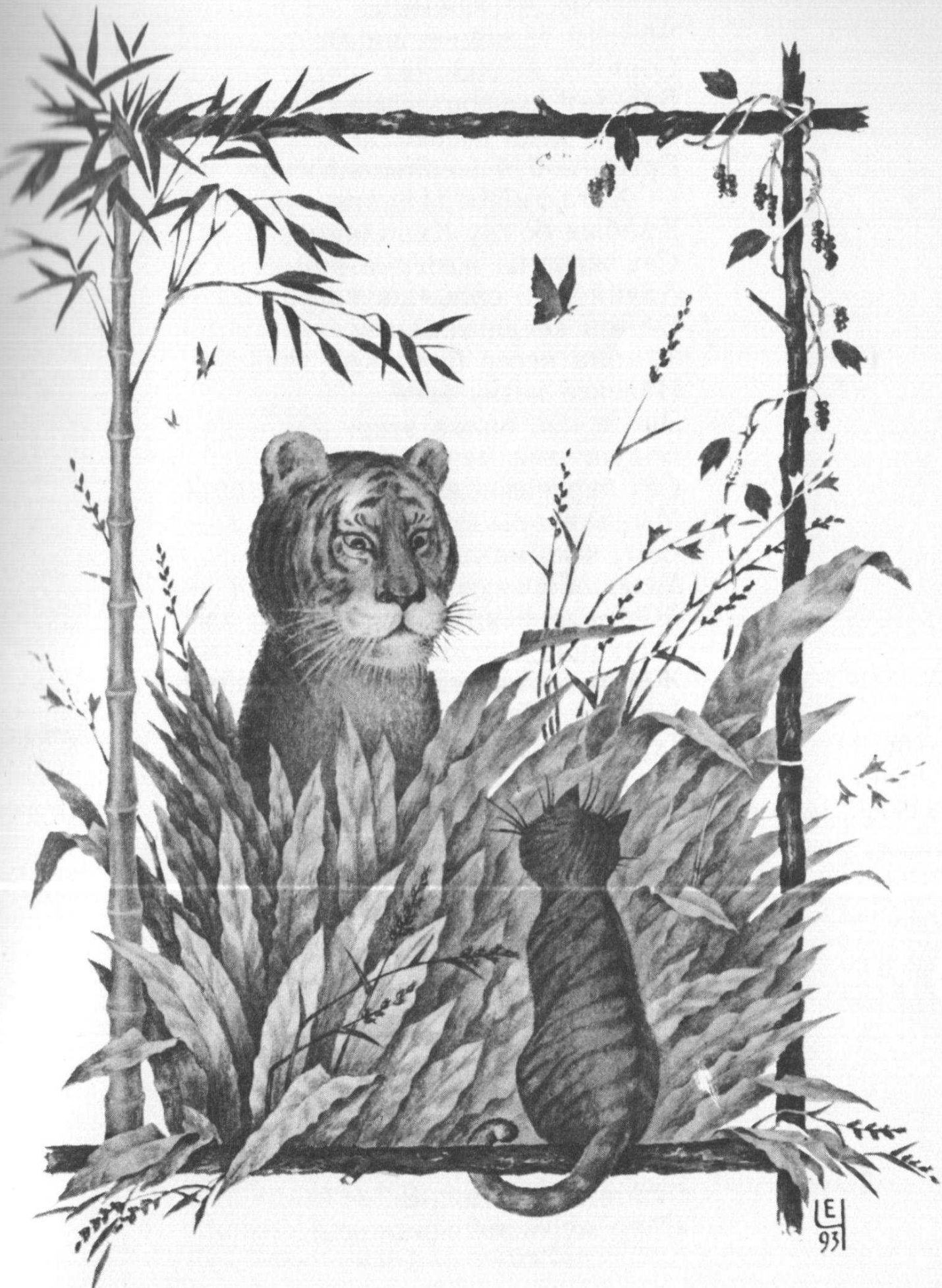
— Жер палахдан толду! — деп,
Тюз ол халда эл болду,
Секирип ёрге турду.
Сенек, къяуал алдыла,
Тёгерекден чапдыла!
Алай къяйда? Къяпланны
Ычхынмайды тутханы.
Тананы атып сыртха,
Эл кыйырда бир сыртха
Секирди да, къутулду—
Къарангыгъа жутулду.

Ай батды да, жулдузла
Мутхузуракъ болдула.
Танг атды да, кюн чыкъды,
Сау дуньяны жарытды.
Чыпчыкъла, чуюлдешип,
Къуртчукъланы юлешип
Башладыла жер-жерде.
Къайгъы шошайды элде.

Къяплан кирди жерине,
Къамишлени ичине.
«Жигитлигин» кёргенсиз,
Не этерин билгенсиз.
Аны мында къяйыкъ,
Энди элге барайыкъ.

3

Мудах болуп, юйюнде,
Дертлиги — жүрегинде,
Олтурады тоналгъан —
Танадан къяурлай къяалгъан.
Къатыны, тырман эте,
Элегин да силдете,
Олтурады жанында,
Суу да, ун да — аллында.
Ачыкъ эди эшиги,
Юйге кирип, Киштиги

LEI
931

Атды кесин мюйюшге,
Чычхан тешген тешикге.
Сора ол иесине,
Бир зат тюшюп эсине,
Былай деди мюйюшден,
Ерге къобуп жеринден:
— Хата тийди тананга,
Къабын болду Къапланнга.
Сау жылгъа жетерча эт,
Аллай эди, сагъыш эт—
Бюгюн кесди танангы,
Тамбла кесер бугъангы,
Ийнекге кезиу жетер,
Энтда кёп палах этер.
• Болушурма мен санга,
Сёз берсенг эди манга
Мындан ары ёмюрге
Сют, къаймакъ ичирирге!
Мен да бош турлукъ болмам:
Жёрмелени урламам,
Чычханланы тутарма,
Жерме халда жутарма.
Менден келмез бир хата,
Турсам окъун бош жата...

Киштикге буруп эсин,
Былай деди иеси:
— Амал жокъду жатаргъа!
Болушсанг бу хатагъа,
Сёз береме сакъларгъа —
Ишлетмейин тутаргъа.
Аш къайгъыны атарса,
Къуш жастыкъда жатарса,
Сют, къаймакъ санга берип,
Тутарма эркелетип,
Къысхасын айтсам санга:
Болушлукъ этсенг манга,
Сюйгенинги ашарса,
«Мур-мур» эте жашарса...

— 'Алисе,— деди Киштик,—
Ишлерге бирге кетдик.
Чыгъа туруп жолунга,
Ал жыжымны къолунга.
Хазыр эт бир къазыкъны
Эм унутма азыкны.
Мен барырма Къапланга,
Тарыгъырма мен анга:
«Сен алай-былайса,— деп,—
Этими ашайса,— деп.
Сора ол келсе санга,
Этеринги бил анга...

4

Киштик келди Къапланга:
— Салам! — деди ол анга.

— Кимсе сен? — деди Къаплан,—
Нек болдунг былай аман?
Бизге ушасанг да сен,
Сейирлик этеме мен—
Экикюнлюк къапланлай,
Нек гитчесе сен былай?..

— Кёп азапны чекгенме,
Тарыгъыргъа келгенме.
Адам, туююп, тоймайды,
Ёсерге да къоймайды.
Сен — ата къарындашым,
Ишде, сыйда да — башым.
Къоруула мени андан,
Къутхар мени азапдан.
Аны туюсенг, солурма,
Сеңи кибик болурма...
Киштикге Къаплан деди:
— Ол айтханынг да керти.
Элт адамгъа! Барайыкъ,
Халына бир къарайыкъ!
Сен ёсгюнчюн бир тёзсюн!

Бой салмай да бир кёрсюн!
Баш токъмагъын юзерме,
Къанын жерге сюзерме!
Аллайланы кёп кёрдюк!
Хайда, жууугъум, кетдик!..

5

Киштикни уа иеси,
Жолгъа буруп бар эсин,
Сакълай келлик Къапланны,
Сюре эди сабанны.
Кюн да, тёппеден ура,
Тёгерекни къыздыра
Башлагъан эди анда,
Ала келген заманда.

Къаплан деди Адамгъа:
— Нек келгенме былайгъа?
Билемисе сен аны —
Санга келлик хатаны?
Бек уллуду къарыуум,
Хар жаннга базыныуум!
Къамалача — тишлерим,
Анга кёре — ишлерим!

Киштик — мени жууугъум,
Юч айланган туудугъум.
Аны туююп, тоймайса,
Ёсерге да къоймайса!
Келчи, бир туююшейик,
Къарыулуну кёрейик!
Дайым этип серликни,
Кёп къыйнадынг Киштикни!..

Адам деди Къапланнга:
— Жокъду айтырым анга.
Неди хайыр туююшде—
Къарыуум къалды юйде.
Аны алып келейим,

Сора уа туюшейим.
Ма алай, келгинчин мен,
Къачаргъа боллукъса сен.
Сен болмазча кетерге,
Ма бу уллу терекге
Жыжымым бла байлайым,
Сора алай барайым...

— Охо! — деди Къапланым,
Жерк терекге къапланып, —
Андан манга не сыйыт!
Терк байла да, терк къайыт!
Мен къоркъмайма туюшден...
Къапланнга кюле кёлден,
Жыжымын Адам алды,
Ычхынмазча байлады.
Алды къолгъа къазыкъны,
Айтмаз кибик базыкъны.
Кенгнге силдеп къазыкъны,
Урду Къаплан жазыкъны.

— Буду мени къарыуум,
Къапланнга базыныуум! —
Деди, кюлюп, алайда,
Къазыгъын да ойната.
Ингирге дери туюдю,
Деди: — Энди уа ёлдю.
Энди кесмез бугъаны,
Урлаялмаз тананы.
Энди ол бизге келмез,
Адамгъа къоранч этмез!..

Сора кетди юйюне,
Ёхтемлене кесине.

6

Къаплан эсин жыйгъанда,
Киштик болду жанында.
Къаплан деди Киштикге:

— Кёрдюнг, ма мен харипге
Сени иенг не этди!
Рахын этди да, кетди!
Не жазыкъса, Киштик, сен!
Аны бюгюн сездим мен.
Сен аны бла болуп къош,
Ёсмегенинг бошду, бош!
Андан бери дуньяда
Ол жанлыны къатында
Ёлмейин тура эсенг,
Къадаргъа шукур эт сен!
Кёп жанлыны кёргенме,
Кючлерин да билгенме.
Алай, айтайым санга,
Бир тюбемеди манга
Адамдан уллу жанлы,
Не харипсе сен жарлы!..
Кел, агъачха кетейик!
Бирге жашау этейик.
Энди мен элге бармам,
Адамлагъа къадалмам—
Ёлтюрюрле, соярла,
Мыллык этип къоярла.
Терими да ийлерле—
Тон этерле, киерле.
Жолубузгъа чыгъайыкъ,
Къамишледе бугъайыкъ!..

Киштик деди Къапланнга,
Безиреп къарай анга:
— Айлансанг тюзде жорта,
Азмыды жерде хата?
Мен — бир гитче жаныуар,
Адам мени къоруулар—
Чычханларын тутама,
Жёрменича, жутама;
Къуш жастыкъда жукълайма,
Сабийи бла ойнайма.
Мындан ары ёмюрге
Сют, къаймакъ да берирге

Сөз бергенди ол манга.
Тенг болалмам мен санга!..

Жалай-жалай кыаймакыны,
Бу сейирлик жомакыны
Кыштигим айтды манга,
Мен а кыатладым санга.

НАСЫП

1

Эртде-эртде, бек эртде
Тау туюнде бир элде

Юч къарындаш, къош болуп,
Жашай элле дос болуп.

Байгъа-бийге къой кюте,
Айла, жылла да кете,

Къарындашла турдула,
Ач-жалангач болдула.

Бийге тазир ким салыр?
«Жална бер!» — деп, ким барыр?

Барсала да — зат бермез,
Итден башха бир кёрмез.

Гыржын, айран, сора суу—
Аламыдыла асыу,

Болмагъанлай эринчек;
— «Кече-кюндю» — демей, бек

Къараучу кишилеге
Стауатда сюрюулеге?

Азайдыла, саздыла,
Къалияр да къаздыла.

(Сен да болуренг арыкъ,
Тапмасанг башха азыкъ!)

«Ишни» сезде алгъаракъ
Тамата, акыллыракъ

Болур эди ол, баям.
(Болмаса да — къыйналмам!)

Тамата Ортанчыгъа:
— Агъачдагъы къыртчыгъа

Бизден иги жашайды:
Андан алай жаншайды,

Сагъайтып тегерекни,
Алындырып чегетни.

Къалай-алай дегиз сиз,
Чот туююлдю ишибиз.

Бийни хакъсыз ишинде
Ёлюп къалгъынчын жерде,

Къачар умут этейик,
Насып излей кетейик...—

Умутун жүрегинде
Билдирип, деди бирде:

— Тюзсе! — деди Ортанчы,—
Мени жокъду къоранчым.

Башыбызгъа бир мадар
Этмесек, болмаз къадар.

Бийге ишлей бош-алай,
Кёп жылны турдукъ ачлай.

Мен хазырма... Эй, Кичи,
Тебирейик! Терк, Кичи!..

(Бек кичи уа — чий тели):
— Андан хатамы кели?

Бийни тапсыз ишине,
Сюрюююне, кесине

Аман кёзден къарайыкъ!
Бара эсек, барайыкъ...—

Деди деу санлы армай,
Бурун тешигин къармай.

Жол телиге — бош эди,
Ол суймеген — къош эди.

2

Бара-чаба кетдиле,
Бир къуюгъа жетдиле.

Суу ичер умут эте,
Ёпке солуугъа жете,

Къуюгъа жанладыла,
Ичине къарадыла.

— Эх! — дегенди Тамата,—
Ма хата десенг, хата!

«Суу» деме да, не да де,
Жукъ да жокъду ичинде

931

Бу хайырсыз къуюну,
Жан жанлары къуюлуп...

Алайлайын къуюдан
(Ол терен къарангыдан)

Эшитилди бир «къух-чух»;
Сора: — Къалай-алай жукъ

Жокъду дейсе, алан, сен?!
Эртдеден турама мен

Бу къуюгъа атылып,
Белим тенгнге батылып

Бу чирик жиписине,
Келмей жанны эсине...

Тамата сейирсинди:
— Кимсе, алан, сен? — деди.

— Ай-я, сиз мискинлени!
Ма сизни кибиклени

Къууандырыр затма мен,
Кереклинги айтчы сен!

Турма, аузунгу къысып!
Мен Насыпма! Жан Насып!..

— Алай эсе, билим бер,
Къууанчымы кенгнге кер!..

Деди акъыллы киши,
Жаратып айтхан ишин.

— Охо! — деди да Насып,
Къуюдан ийди сызып

Ариу, уллу китапны.—
Бошасанг окъуп аны,

Болур уллу билиминг;
Ашынг, сууунг, кийиминг

Жетмеселе да бирде,
Айтылыр атынг жерде...

Китапны къолгъа алып:
— Ай сау къалгъын сен, Насып! —

Тамата анда деди,
Сора юйге тебреди.

(Сиз да аны таныйсыз,—
Тюбешгенде, жарыйсыз

Элигизде, шахарда:
Школлада, орамлада

Аны кёре тургъансыз,
Кёп затны да соргъансыз.

Сыйыгъызны кёргенди,
Толу жууап бергенди.)

3

Ортанчы деди: — Санга
Тилеригим... Сен манга

Берсенг эди бир байлыкъ,
Мен да дунья жарыкълыкъ

Кёрюр эдим жашауда
Къууанчлы ашауумда...

— Ма, жарлы, алтынынгы,
Къууандыр къатынынгы!—

Анга деди да Насып,
Къуюдан ийди сызып

Бир да уллу бохчаны—
Бир минг алтын ахчаны.

Ортанчы аны алды,
Ачды, кёрдю, къууанды.

— Энди манга неди жол!
Сау къал, Насып! — деди ол,

Сора, бохчаны алып,
Кетди, жолун кенг салып.

(Сиз аны да танийсыз,
Бир — бирледе жанийсыз —

Кеси кесин жакълайды,
Бохчачыгъын сакълайды.

Тилесенг, бермез бир зат:
Капек ючюн къазауат

Этгенлейин жашайды,
Чай бла гыржын ашайды,

Кеси кесине окъун
Бералмайын бир жугъун!)

4

Бек кичи уа (чий тели!),
Сёз да айтмай, ийилип,

Бёркю тюше башындан
Ол къуюну башындан

Къарангыгъа къарайды:
«Не затды?!» — деп, марайды.

— Нек тураса, шум болуп,
Аузунг кьууутдан толуп?

Айтмай эсенг, кет мындан!..—
Деди Насып кьуюдан.

Тели жаш айтды анга:
— Жукъ керекмейди манга.

Тургъан жеринг тар эсе,
Мен кереклинг бар эсе,

Букъдурма да, айтып кьой!
Жардан кетген жазыкъ кьой

Кибик, анда тураса,
Жан жанынгы ураса...

— Ай, иги жаш! Иги жаш!
Жауларынга тийсин таш!

Бу кьыйындан кьутхарсанг,
Жарыкъ кюннге чыгъарсанг,

Игилик этер эдинг,
Кёлюме жетер эдинг!..

Телибиз элге чапды,
Бир узун жыжым тапды,

Терк ызына кьайытды,
Сора кьуюгъа атды

Бир кьыйырын жыжымны;
Экинчисин а аны

Байлады да терекге,
Бурулду тегерекге.

Насып тутду жыжымдан,
Ёрлеп чыкъды къуюдан.

Тёгерекге къарады,
Тели жашны марады:

Ол бара эди алда,
От чакъдырып таш жолда.

Насып, къууду да, жетди,
Анга нёгерлик этди.

(Энтда, дейле адамла,
Айланадыла ала,

Айырылмай, дуньяда,
Бирге болуп жашауда.

Аланы кёрген да бар.
Кёрсенг сен да, болма зар!

Болушлукъ керек жанны
Билсенг, къууандыр аны —

Бир игилик анга эт,
Сора сен жолунг бла кет.

Ызынга къарама сен —
Санга (шагъатынгма мен!)

Насып кеси тагъылыр —
Анда кёзюнг ачылыр

Ташадагъы шам отха —
Игилик деген затха!)

ЖОМАКЪ-ЖОМАКЪ —
ЖОМАКЪДЫ,
АНГЫЛАСАНГ — ОМАКЪДЫ.

ЖАШЧЫКЪЛАГЪА —
ЧЫБЫКЪ АТ,
ЧАБЫШЫГЪЫЗ АЛАМАТ!

МЕН А СИЗГЕ КЪАРАЙЫМ,
ЧАРИШГЕ КЪУУАНАЙЫМ!

БАКУЧУКЪ

1

Эртде-эртде, бек эртде,
Тау эллени биринде —
Булунгуму? Чылмасмы?
Гюрхожанмы? Хабазмы?
Ким билсин, къайсы элде,
Жашай эди юйюнде
Бакучукъ деген киши —
Алаша, къоркъакъ киши.
Керек болмайын бир жукъ,
Бай болгъанды Бакучукъ;
Алай бар эди аны
Биз жаратмагъан жаны —
Къоркъакъ эди: ингирде
Чыкъмай эди юйюнден
Этерге кереклисин,
Къоркъуугъа берип эсин,
Ашырмаса бийчеси
Не саулай юйдегиси.
Аны сезип, бир Тюлкю
(Ол туююлмюдю кюлкю?)
Кече сайын келгенди,
Арбазында юргенди —
Бакучукъну къоркъута,

Тауукъларын кычырта
Кёп жылланы тургъанды,
Хата эте болгъанды.
Бакучукъну ол халын,
Хыликкялыкъ амалын
Жаратмады къатыны,
Къыстап ийди ол аны.
Элек, биз, бишлакъ берди;—
«Къайры суйсенг, бар» — деди.
Не этсин харип киши?
Тиширыуну дерт иши,
От кибик, тамызылып,
Башлагъан эсе жанып,
Анга ким да не этер?—
Кёп хатаны кёрюр эр.
Тырмандан къоруй башын,
Бакучук, юйюн-ташын
Къоюп, чыкъды жолуна,
Тыякъ алып къолуна.
Жолу болсун мамукъдан,
Кеси толсун зауукъдан!

2

Азмы, кёпмю жюрюдю,
Кёп тюрлю затны кёрдю.
Бир кере келе келди,
Эмегеннге тубеди.
Эмеген — къатын эди,
Къарасанг — къаты эди:
Къаяла кибик жаны,
Тау кибик эди саны.
Эки къабан тиши бар,
Бир сейирлик иши бар —
Жер жарылгъанны анда
Жамай эди алайда.
Тирмен ташча — туюмеси,
Чигинжича — ийнеси,
Жыжым кибик — халысы;
Кёкге жете чалысы,

Эл кибик эди кьошу!
Жукъ да айтмайма, кьошуп.
Жуккаларын сыртына
Атып эди. Къатына
Бакучукъ анда келип,
Башлагъан эди эмип
Эмегенни жуккасын,
Болайым деп баласы.
Эмеген къатын анга:
— Терк бала болдунг манга,
Ансы татлы къабынчыкъ
Боллукъ эдинг, Бакучукъ!—
Жаратмайын ол ишни,
Ачыкъдан айтды сёзню,—
Энди къайры бараса,
Не айлана тураса?..
— Оноулада сабырма,
Къазауатда батырма.
Жигит ишни марауда
Айланама дуньяда.
Кёп жигитни мен кёрдюм,
Барысына демлешдим.
Бой салгъан, алгъа атлай,
Хар жерде мени махтай,
Жашай къалды элинде,
Юйюнде, юйюрюнде.
Бой салмагъан ёлгенди,
Къара жерге киргенди:
Къатыны тобукъ туюе,
Анасы къара кийе,
Ишлери фыттыр болуп,
Турадыла олтуруп!
Къонакъбай болсанг манга,
Санар эдим анама...—
Бакучукъ деди анга,
Ол эмеген къатыннга.

Ол сылыкъ ёхтемленди:
— Алай эсе, кел! — деди,—
Къарыуланы сынайыкъ,

Бу ташланы сыгъайыкъ.
Ташны сууун чыгъаргъан
Не ууатып хорлагъан
Тамата бизге болсун,
Ол айтхан толу толсун!..
— Охо! — деди Бакучукъ,—
Мен этмезлик жокъду жукъ!
Суу жагъагъа барайыкъ,
Акъ ташланы алайыкъ.
Мен сыгъайым, сен да сукъ!
Кючлю эсенг, алгъа чыкъ!..

Кюрешеди Эмеген,
Эришеди Эмеген,
Алай не болсун ташха?
Кючу жетмей ол затха,
Быргъады жерге ташын,
Ачыудан туююп къашын.
Бакучукъ а артмагъын
Ачды, алды бишлагъын —
Эзди, сууун чыгъарды,
Сора уа былай айтды:
— Мен жигитча жашайма,
Ташны окъун ашайма.
Мен этгенни сен этсенг,
Менден къарыулуса сен!..

Андан сора алайда —
Эмегенни аллында
Ол бишлагъын ашады,
Эмегеннге къарады:
— Энди сен аша! — деди.
Эмеген ёпкеледи:
— Мен таш ашай билмейме,
Аллай затны суймейме.
Энди сенсе тамата!
Андан уллу бир хата
Болмасын экибизге!
Кел, кетдик юйюбюзге!—
Деп, бошады Эмеген,

Къонагъына кѣлюнден
Бир тасха ишни салып —
Бакучукъну, жукълатып,
Ашаргъа мурат этди,
Юйюне алып кетди.

3

Кѣпмю, азмы жол элтди,
Бир тау суугъа тюбетди.
Юй кибик ташла элте,
Къутуруп, дауур эте,
Кѣмюк болуп шорхадан,
Келе эди суу таудан.
Неди ол эмегеннге?—
Жарсыу кибик ёлгеннге:
Аны алып кетмейди,
Тобугъуна жетмейди.
Бакучукъгъа уа ол суу
Кѣрюнмеди бек асыу—
Ырхы чѣпню элтгенлей
Элтирикди, киргенлей.
Эмегеннге Бакучукъ
Былай деди: — Жокъду жукъ
Мен къоркъурча дуньяда,
Алай жибирге сууда
Мен суймейме. Аркъанга
Алчы мени, таланган...

Бир уууч мамукъчукъну
Алгъанча, Бакучукъну
Алып, сыртына салды,
Сора уа былай айтды:
— Сейирлик этерча мен,
Былай женгил нексе сен?..

Бакучукъ деди анга:
— Сау бол де, харип, манга!
Кѣкден тутуп келеме,
Санга тынчлыкъ береме.

Къолуму ычхындырсам,
Ауурлугъуму салсам,
Эзилип къалырса сен,
Суугъа батылырса сен.
Къоркъуу эте барама,
Кёкден андан тутама...
Деди анга Эмеген:
— Неди ол, мен билмеген?!
Къолунгу кёкден бир ал,
Ауурунгу манга сал!
Кёрейим — кётюралсам,
Сени суудан элталсам...
Бакучукъ а чыгъарды
Артмагъын, бизин алды.
Кюч берип къарыууна,
Эмегенни бойнуна
Чанчды бизни алайда,
Тюз сууну ортасында.
Эмеген хырылдады,
Сора, тилеп, сарнады:
— Кёкню тутчу теркирек!
Энтда ийсенг бир кесек,
Елтюрлюксе сен мени—
Тул къатын эмегенни.
Бюгюн къой да мени сау,
Бир заманда этмем дау!
О Бакучукъ! О батыр!
Дерт этме да, бол сабыр!..

Жигит бизин чыгъарды,
Артмакъгъа аны салды.
Суудан ётюп кетдиле,
Бир кесекден жетдиле
Эмегенни къошуна,
Кюн къаягъа къошула.
Къарангы жерни алды,
Толу ай кёкге чыкъды.
Жулдузла себилдиле,
Жаз башында сепкилле
Сюйгеними бетине

Себилгенча, этине
Бере уллу кьууатлыкь,
Жюрекге уа — кьууанчлыкь.

Эмеген бла Бакучукь —
Къысха тонлу чубурчукь
Ашадыла, ичдиле,
Тёшеклерин этдиле.

4

Кьоркьуу кирип кёлюне,
Жукьу кирмей кёзюне,
Бакучукь, мур-мур эте,
Бир-бирде эси кете,
Тынчаялмайды анда —
Эмегенни къатында.
...Анда кесинг болгъанча,
Анда кесинг къалгъанча
Бир муратха, жаным, жет —
Боллугъунгу хыйсап эт!
Кёп кьоркьуу болур эди,
Жюрегинг толур эди!..

— Ой, илляу да, Бакучукь!
Ой, билляу да, Бакучукь!
Не болгъанды жукъунга?
Аны айтчы сен манга.
Не болур мен билмеген!—
Андан сорду Эмеген.
— Къой сюрюуюнг, макъыра,
Стауатынга кычыра,
Къоймайды тынчайыргъа,
Рахат жатып жукъларгъа!—
Деди анга Бакучукь,
Ангыламагъанча жукь.

Эмеген, юйден чыгъып,
Къой сюрюулерин кыырып,
Ызына келип, жатды,

Бир сагъатны сакълады.
Бакучукъ тынчаймайды,
Жукъларгъа унамайды.

— Ой Бакучукъ, Бакучукъ,
Темир къоллу чубурчукъ!
Не сагъыш келди санга?
Аны айтчы сен манга.
Не болур мен этмеген!—
Энтда деди Эмеген.

— Бугъаларынг ёкюре,
Ары-бери секире;
Ийнеклеринг мёнгюрей,
Саскыладан чибинлей,
Къоймайдыла жукъларгъа,
Бир рахат тынчайыргъа.
Андан сора жокъду жукъ,—
Деди, алдап, Бакучукъ.
Эмеген, юйден чыгъып,
Хайыуанлары кырып,
Ызына келип, жатды,
Бир сагъатны мычыды.
Алай къонакъ тынчаймайды,
Жукъларгъа унамайды.

— Ой Бакучукъ, Бакучукъ,
Жукъламаучу чубурчукъ!
Не керекди, айт, санга,
Дертинг жокъ эсе манга?—
Эмеген къатлап деди,
Жюрекден ачыу этди.

— Атларынг кишнейдиле,
Бир-бирин тишлейдиле,
Дауур этип арбаздан!
Хайыр жокъду жукъудан!—
Деди энтда Бакучукъ,
Ангыламагъанча жукъ.

Эмеген, юйден чыгъып,
Жылкысын кесип, кырып,
Ишине ачуланып,
Бакучукъгъа кызынып,
Къайытхынчыннга юйге,
Бакучукъ элегине
Мыдыхланы къуйгъанды,
Эшик башха къоннганды.
Эмеген келди, чабып,
Жылкысын кырып, арып;
Тегерекни марады,
Хар мюйюшге къарады;
Къабан тишин биледи,
Бакучукъну изледи.
Бичакъ этип кир сёзюн,
Чыракъча, жангыз кёзюн
Ары-бери бурады;
Къабыргъагъа урады,
Тау кибик, уллу санын,
Ертен алып уу къанын.
— Ой, Бакучукъ, Бакучукъ!
Мен этмезме санга жукъ!
Сен татлы къонакъчыгъым!
Чыкъ бери, ийнакъчыгъым!..—
Деп, кычырды Эмеген,
Къабан тишин билеген.

Эшик башха илинип,
Элегин хазыр этип,
Бакучукъ деди анга:
— Ой, сылыкъ, къара манга!
Башынгы кётюр бери,
Бир кёзлю сылхыр бёрю!..

Эмеген, ёкюргенлей,
Тюз башын кётюргенлей
Бакучукъну сёзюне,
Къуйду аны кёзюне
Ол жаннган мыдыхланы —
Къармалтып къойду аны.

Эмеген ачыуланды,
Бек ачыды, кычырды;
Алай анга не кьадар?
Жокъ эди да бир мадар
Бакучукъну ашаргъа,
Чайырныча, чайнаргъа,
Былай деди ол анга:
— Болуру болду манга!
Мен жашарча амал эт,
Байлыгъымы ал да кет.
Елтюрмейин, саулай кьой,
Къадарымдан даулай кьой
Манга тюшген палахха,
Эрши болгъун Аллахха!..

Бакучукъ, тюшюп жерге,
Байлыгъын жыйып, элге
Къачып кетди — юйюне,
Халкына, юйюрюне.

5

Турду эмеген кьатын,
Ачыудан жаны кьатып,
Жети айны алайда—
Къуу болгъан арбазында.
Жетинчи ай бошалды,
Кюн да тауладан чыкъды —
Жети жашы жетдиле,
Уллу жарсыу этдиле.
Не да де, ана — ана,
Анагъа туугъан — бала.
Жашаулары бир болса,
Ашаулары бир болса,
Бир бирни сюедиле,
Бир бирге кюедиле.
Эмегенми, адаммы,
Гумулжукму, арсланмы —
Жокъду ана — баласын,
Азды бала — анасын

Сюймегенлей жашауда
Жашау кьурагъан дуньяда!

Жетиси да бир болуп,
Башлары кьандан толуп,
Бакучукъну излерге,
Шишлик этип тишлерге,
Аны кьанын ичерге,
Дертлерин жетдирирге
Тау тарлагъа кирдиле,
Уллу кьоркьуу бердиле
Беш-тау Элни халкьына,
Жашына бла кьартына.

Тюлкю аны эшитди,
Ол ишлеге харх этди:
— Эмегенлеге барып,
Хапарын толу айтып,
Кьоркьакьлыгъын билдирип,
Сау дуньяны кюлдюрюп,
Бакучукъгъа элтейим,
Не болурун кёрейим!—
Деди кеси кесине,
Хыйлачылыкъ эсине
Келип, кьанын кьыздыра,
Терслик жолгъа бурдура.

6

Тюлкю келди, салына,
Мыжыкъланы аллына.
Олтуруп кьуйругъуна,
Бал берип ауазына,
Былай деди алагъа,
Чонгка кьарай таулагъа:
— Нек келгенсиз былайгъа,
Ачыуланып дуньягъа?..

Эмегенледен бири
Былай деди: — Кел бери!

Анабызгъа кюебиз,
Бакучукъну излейбиз.
Хорлады, сокъур этди,
Хар затын жыйып кетди.
Анабыз айтханча, ол —
Деменгили, темиркъол;
Къаяланы къагъады;
Ташдан сууну сыгъады;
Ауурлугъу — жер кибик,
Жюрюшю уа — жел кибик;
От чыгъады аузундан —
Ачыулу тылпыуундан.
Пелиуандан пелиуан —
Аны хорлар жокъду жан!
Эшитгенсе хапарны,
Тапчы бизге сен аны.
Ким билсин, жетеу болуп,
Башыбыз къандан толуп,
Хорларгъа да болурбуз.
Ансы, биз эмегенле...

— Ай, харипле, мискинле!
Аманнга къалгъансыз сиз,
«Кёнчекге салгъансыз сиз»!
Сиз айтхан — жомакъ кибик!
Бакучукъ — оймакъ кибик,
Алашаракъ кишичик,
Бек къоркъакъ кимилдичик.
Кереклиде аякъ жол,
Ингирден сора ма ол
Юйюнден да чыгъалмаз,
Керегине баралмаз.
Дайым, аны къоркъутуп,
Ач итнича, улутуп,
Арбазында жашайма,
Тауукъларын ашайма.
Сиз айтхан а — омакъды,
Алай — таурух, жомакъды,
Къоркъууну уллайыуу.
Менме — аны айыуу!—

Деди Тюлкю, харх болуп,
Кюлгенин тыйып, солуп.

Гитче Эмеген анга
Былай деди: — Биз санга
Ийнанайыкъ былайда,
Таулары кьатларында.
Ма алай, кьоркъама мен —
Хыйлачы халкъданса сен,
Узункъуйрукъ Тюлкючюк,
Жалгъан буйрукъ кюлкючюк!
Сен бизни бла барыrsa,
Анга жолну салыrsa.
Палахха сугъуп бизни,
Кетерсенг эсибизни,
Ташха уруп жагъарма,
Къанчыгъынгы жаларма!
Эсге ал аны, Тюлкю,
Арта болмасын кюлкю!..—
Деп, Тюлкюню ол алды,
Къойнуна кьаты кьысды.
Сора уа тебретиле,
Жетиси да кетдиле.

7

Тейриге ийнанмагъан,
Бир бирге ышанмагъан,
Тауда, тюзде, сермешде —
Кёкде болсун не жерде
Бир жанны да иймеген
Жети залим эмеген,
Кьоркъа-кьоркъа, эрине,
Бакучукъну элине
Жууукълаша келдиле:
— Къайда юю? — дедиле
Ол хыйлачы Тюлкюге.
(Энди кьара кюлкюге!)

Кёк кюкюреген киби,
Тау таугъа тюшген киби,
Бир эмеген кычырды,
Бакучукъ юйден чыкъды,
«Кёк жерге ауады» деп,
«Буз жауун жауады» деп.
Сора кёрдю аланы,
Бир кёзлю мыжыкъланы.
Тюлкюню да эследи —
Жюрекге кьоркьуу кирди.
Кьоркьуу болса, бир-бирде
Эталмазлыкъ жеринде
Адам этеди ишин,
Эталмазча бир киши.
Бакучукъ аман сыкъды,
Ма алай а кычырды:
— Ай, Тюлкючюк, Тюлкючюк,
Сыйларымда кюлкючюк!
Бир деген эдим санга,
Жетисин бердинг манга!
Сау элни эти болур,
Къакъ этден юйюм толур!
Махтарыкъды сени эл,
Къач аладан, бери кел!
Кылычымы алайым,
Башларын тайдырайым!..

Эмегенле кьоркьдула,
Элден кери жортдула.
Гитчелери керилди,
Тюлкючюкню сермеди —
Къуйругъундан тутду да,
Башын ташха урду да,
Жагъып кьойду алайда,
Къынгыр жолну жанында.
Сора думп болуп кетди.
Нечик алапат этди!..
Хыйлачылыкъ алайды —
Хыйлаларын къалайды,
Арта кесин талайды,

Аман кюнлю сарнайды:
Тюзлюкню къарыуундан
Жоюлады дуньядан.
«Амин» — дейим мен анга,
Сиз а айтыгъыз манга:
— Сау болсун жомакъчыбыз,
Сёзге уста алчыбыз!..

ЁГЮЗ БЛА ЭШЕК

1

Эртде-эртде, бек эртде,
Бизден узакъ бир жерде,
Танг да иги атхынчын,
Жулдузла да батхынчын
Саудюгерчи элинден
Кетди, чыгып юйюнден.

Жолда бара тургъанлай,
Кюн да таудан чыкъгъанлай
Эки жилин, туююше,
Бир бирине демлеше
Тургъанларын ол кёрдю,
Алагъа эсин бёлдю.

Бир жилин — къара жилин,
Экинчиси — акъ жилин.
Топ бола, булгъаныша,
Бир-бири бла жыртыша,
Бир кесекден, артдаракъ,
Къара жилин онглуракъ
Башлады анда болуп,—
Ачыудан кёбюп, толуп,
Акъ жилинны туююне
Урду, минди юсюне.

Аны кӧрюп, ол киши
Ачыуланды бек эрши.
Къычырды, тюйдю къашын,
Жолдан алды бир ташны —
Къара жилияны башын
Чачды кишини ташы.

Акъ жилиян сейирсинди,
Къууанды былай деди:
— Барды мени минчагъым,
Хар неде да ийнагъым.
Аны санга берейим,
Алгъыш этип кетейим:
Кӧкде къанат сюзгенни,
Тенгизледе жюзгенни,
Агъачда жаныуарны,
Арбазында тууарны
Ангыларса тиллерин —
Кеслерин, адетлерин.
Бир затынга ол жарар —
Жерде не да бир мадар
Болуучуду адамгъа,
Къарай келсе дуньягъа.
Сал аны къулагъынга, —
Билдирсенг а бир жаннга,
Тюз да ол такъыйкъада
Жоюлукъса дуньядан,
Чыкъмай экинчи тангнга;
Ол тасха ишти санга... —
Деп, жилиян минчакъ берди,
Сора жолдан сюркелди.

2

Бай эди саудюгерчи,
Мӧлек кибик бийчеси —
Бир бирлерин жаратып,
Бир бирине жарашып
Къонакъда, элде, юйде
Кӧп жылланы ичинде

Жашай-ашай келдиле,
Уллу юйюр этдиле:
Сабийлери ёсдюле,
Юслеринден кетдиле.

Аны болду эшеги,
Салам эди төшеги,—
Ишлемейин бир жерде,
Хар аллахны кюнюнде
Сюйгенин табып, ашай,
Ол тургъанды тынч жашай.
Минсе, салып иерин,
Элте эди иесин
Жангыз бир кере кюнден
Базар таба юйюнден.
Андан сора жокъ иши,
Къыйнамайды бир киши.
Алай аны ёгюзю,
Кёкге жете мюйюзю,
Къуру ишлеп тургъанды,
Сабан сюре талгъанды.
Бичен ташы арбазгъа,
Мирзеу ташы базаргъа,
Базардан хапчукъ келтир,
Тирменден унну жетдир —
Бу ишледен эрикди,
Эшекге былай деди:
— Узункъулакъ шуёхум,
Къалмады мени онгум!
Жокъ къарыуум, эридим,
Кюн сайын ишлей бездим.
Бир амал юйрет манга!
«Сау бол!» — дер эдим санга...

Эшек анга айтды сёз:
— Ай Ёгюзюм, чолпанкёз!
Мен да санга ачыйма,
Алай бир да апчыма!
Эртденликде келселе,
Бауубузгъа кирселе,

Аурууунг болгъанча эт,
Муратынга былай жет:
Кесинге сен болма таш —
Ичме суу, ашама аш.
Бу сёзюме тюшюнсенг,
Бир кесек солурса сен...

Ол хапарны алайда,
Сарайыны жанында,
Саудюгерчи эшитди,
Бек уллу сейир этди.
«Эртденликге чыгъайым,
Не боллукъгъа къарайым»,—
Деди кеси кесине,
Кире туруп юйюне.

3

Танг ата къопду киши,
Не десенг да, кёп — иши.
Аны арбаз жалчысы,
Ары-бери барчысы,
Саудюгерчи кишиге
Деди: — Неди ёгюзге?
Аш ашамай жатады.
Мен билгенден — къатады...

— Баям, ауругъан болур.
Жатсын, бир кесек солур.
Ауруй эсе алай бек,
Эшегими ал да жек.
Салынып къулакълары,
Жокъду бир да хайыры.
Ол да этсин бир ишни...—
Деди жалчыгъа киши.
«Ингирге бир сакълайым,
Не боллукъгъа къарайым.
Жабылгъанды эшигим,
Дерик болур эшегим...»—

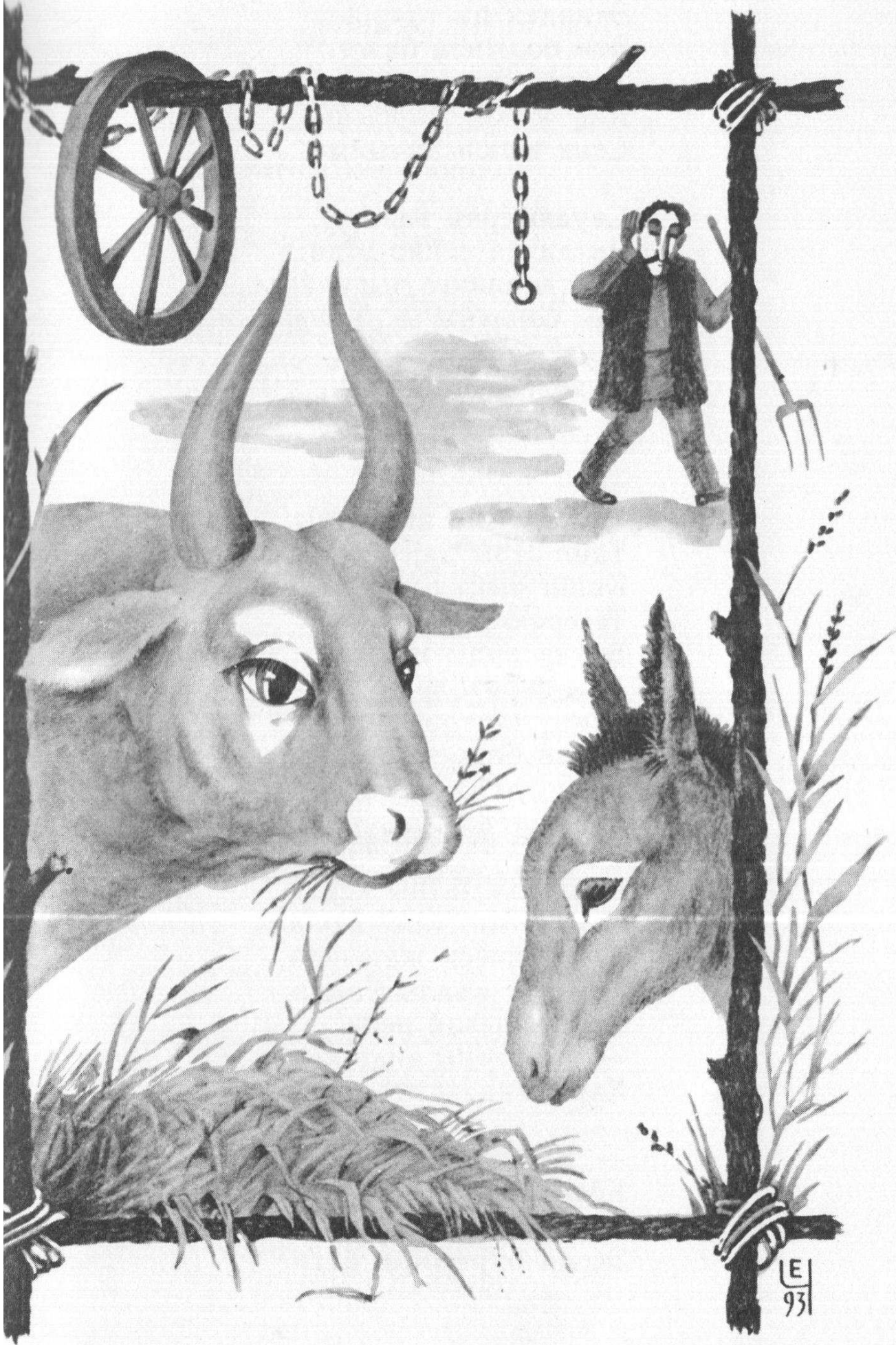
Кете туруп ишине,
Деди киши кесине.

4

Кюн батды, кече болду,
Жалчы эшекни урду
Мычымайын баууна,
Къылыч салып аллына.
Кеси кетди ашаргъа,
Ишден солуп, жатаргъа.
Саудюгерчи уа келди,
Бау жанында сюелди.

Егюз деди Эшекге:
— Бир да чыкъмай эшикге,
Къалай рахат солудум —
Ашадым, ичдим, тойдум.
Ой, сау болгъун сен, Эшек,
Солуу бердинг бир кесек!..

Эшек а, бек ачыуланып,
Ишине сокъуранып,
Мудах болуп турады,
Сора былай айтады:
— Бек иги эди хар зат,
Солугъанынг — аламат!
Айып этме сен манга,
Жазыгъым келди санга!
Жиляргъа да аз къалдым,
Алай жокъду амалым!
Жазыгъым а нек келди?
Иебиз былай деди:
«Егюз ауруп башласа,
Ашауун да ташласа,
Андан хайыр чыкъмазын,
Жангыдан сау болмазын
Адам иги биледи,
Аны ким да кёреди.
Эртденликте соярбыз,

Этинден да тоярбыз.
Эти болмаса бизге,
Териси жарар ёзге...»
Аны ючюн жарсыйма,
Сени ючюн апчыйма!..

Саудюгерчи эшитди,
Энтда да сейир этди:
«Эртденликге чыгъайым,
Не боллукъгъа къарайым!»—
Деди кеси кесине,
Кире туруп юйюне.

5

Тау артына ай батды,
Танг атды да, кюн чыкъды.
Киши чыкъды арбазгъа,
Тёгерекге къараргъа.
Бауну ачды жалчысы,
Ары-бери барчысы,—
Ёгюз, чартлап эшикге,
Ал да бермей эшекге,
Кеси алгъа урунду —
Боюнсагъа сугъунду.

Киши ол затны кёрдю,
Харх этип, уллу кюлдю.
Юй бийчеси жанында,
Сейирге къалып анда,
Эрине былай деди:
— Не затны анда кёрдюнг?
Харх этип, кимге кюлдюнг?..

— Къулагъым бла эшитдим,
Кёзюм кёрдю да — кюлдюм!—
Деди киши къатыннга,
Эс да бурмайын анга.

Ачыу тийди къатыннга,
Эрине айтды анда:
— Киши жокъду арбазда,
Тауукъдан башха мында.
Не затха кюлгенинги,
Не затны кёргенинги
Айтмасанг бусагъатдан,
Айтдырыма амандан...

— Мен аны айтсам санга,
Иш тапсыз болур манга.
Ол сагъатдан ёллюкме,
Сени ахыр кёрлюкме!..

— Тюз аллымда ёлсенг да,
Саулай чирип кетсенг да,
Айтмай жокъду амалынг,
Алайды да къадарынг!..—
Къатыдан болуп къаты,
Деди анга ол къатын.
Унута да, къайыта,
Кёп аман сёзле айта,
Бир ыйыкъгъа эритди,
Ичин окъун чиритди,
Башын алып къачарча,
Кесин суугъа атарча
Этди къатын, эрине
Кече-кюн да илине.

6

Арбазда, мудах болуп,
Къайгъыдан кёлю толуп,
Олтурады ол киши,
Болмагъан кибик иши.
Осуятын этмесе,
Дуньядан да кетмесе —
Жокъду аны мадары,
Бек тапсызды къадары.

Арбазында тауукъла
Чууулдейле — зауукъла.
Дёрденин да кёпдюрюп,
Тауукъланы да сюрюп,
Аныкы кибик арбаз,
Айланады акъ хораз.
Бир затланы чёплейди,
Тауукъланы теплейди,
Къанатларын къагъады,
Ары-бери къууады.
Шынжырын зынгырдата,
Киштикге кесин ата
Айланнганын да къоюп,
Кёк Парий айтды, соруп,
Арбаздагы Хоразгъа:
— Не болду бу арбазгъа?
Бери палах киргенди,
Уллу жарсыу келгенди,
Жетди да иебизге
Кирирге къара кёрге!..

Соруугъа Хораз кюлдю,
Сора уа былай деди:
— Ма кёресе, Парий, сен,
Не десенг да, эрме мен!
Барды жетмиш тауугъум,
Жетмиши да — зауугъум!
Арбазда — бирин суйе,
Хыли этгенин туйе,
Аманын ура-къаба,
Бирсине хыны чаба,
Табына бюртюк ата,
Барын да къолда тута,
Сен кёресе, — жашайма,
Тары бюртюк ашайма.
Ол алай мыркъа эсе,
Жангыздан къоркъа эсе,
Къурусун, ёлсун, кетсин,
Жаханым къууанч этсин!

Жазыкъсынмайма анга,
Неди ол тели манга?!

Киши, аны эшитип,
Ерге турду секирип:
Къолуна таякъ алды,
Къатынын да чакъырды.
Чамланмазча бош затха,
Сукъду харипни отха —
Аямайын бек тюйдю,
Жюрегин да чекдюрдю.

7

Бошалгъынчын жомагъым,
Ахырда айтырыгъым —
Бой салмаса къыз сѣзге,
Насып кѣрмез ѳмюрге:
Алгъа жашха суююлюр,
Артда эрге туююлюр.

Аманланы суюмедим,
Къатынымы туюмедим:
Зауукъ эте, жашайма —
Сууукъ хантны ащайма.
Айтып къояйым санга:
Къонакъгъа келсенг манга,
Айтмагъанлай бир жаннга,
Аш, суу алып кел манга,—
Къонакъбай ансыз болмам,
Суюгенигча сыйламам!

АДАМ БЛА БЁРЮ

• Мен Бёрюню агъач ичинде шауданнга элтген жолчукъда кёрдюм. Ол, башын да энишге ийип, кимни эсе да ызын ий-исгей, чабып бара эди. Эсин ишине асыры бек салгъандан мени да кёрмеди. Мен аллына чыкъдым. Ол тохтады.

— Алан,— дедим мен анга,— кимни жанын марай бараса?..

— Санга не керекди? — деп, Бёрю сорууума соруу къайтарды.

— Къоюму сенми кесдинг?..

— Хау. Неди да?

— Бойнакъны къулагъын да сенми юзгенсе?..

— Ол мени ишимди.

— Кече ортада терезе тубюнде улуп, Ыннаны да сенми къоркъутханса?..

— Ол да мени ишимди!

— Айып этсем а?..

— Ха-ха-ха!..Ол а сени ишингди.

— Айып туююмюдю, алан?!.

— Нек айып болады манга, тели?!

Мен — Бөрюме! Ангыладынгмы? Не суйсем да этеме.

— Сюдге элтсем а, не этериксе?..

— Эталсанг а, харип... Сюдюнге тьюкюрейим! Мени сюдюм агъачды. Агъачда уа менме сюд да, прокурор да! Къысхасын айт, менден санга не керекди? Заманны багъасын биле болурса...

— Кёп зат керек тьююлдю,— дедим мен.— Эски ишлеринги къой: кийиклени жойма, къойланы кесме! Ала да жашаргъа суюдиле!.. Жангы жашау къура! Огъесе, урлап жашагъан тынчмы кёрюнеди?..

— Кертисин айтсам, алай бек угъай.

— Кёрдюнг да! Кесинг да билип тура са да!.. Игилик этген аманлыкъ этгенден тынчды. Башха жанын алсакъ...

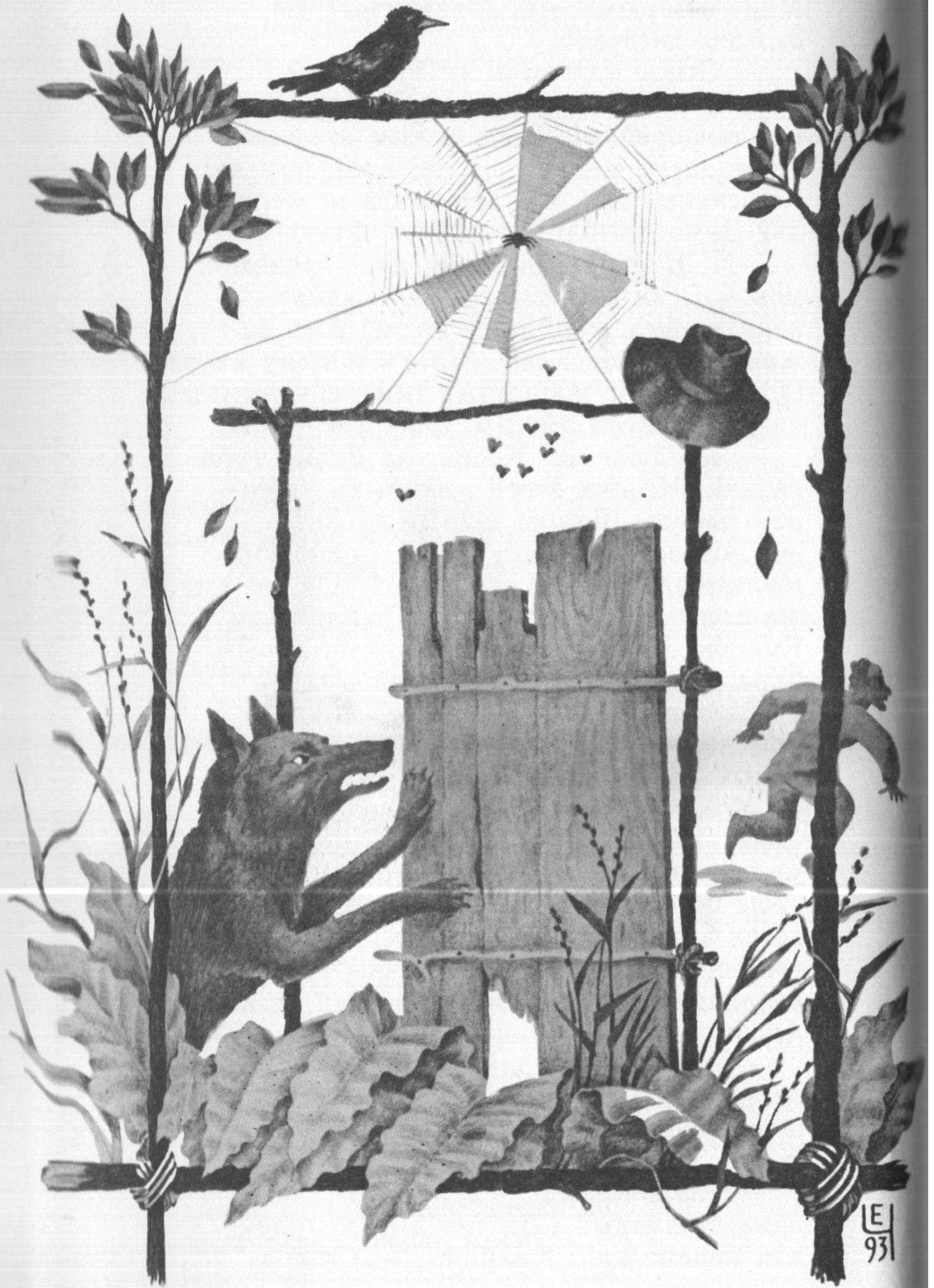
— Тюзсе. Ол къойну эсеме тюшюрюп, жили тыргъа аздан къойдунг! «Ой, ме-е-ен жа-арлы-ы!» — къалай ачы жияй эди! Ёмюрде да унутмам!.. Жиямукъларым бара ашагъан эдим кесин да.

— Мен ангылагъаннга кёре, мындан ары аманлыкъны къоюп, игилик этип башларыкъса, алаймыды?..

— Угъай, харип! — деди Бёрю,— Сени игиликлеринги хайырларындан мени киндигим аркъама жабышып турады. Сени ол «игилик, суймеклик, шухлукъ» деген затларынгдан, шуехум, мени тишлерим ауруйдула. Дуньяны башында игиликден бек эрикдирген зат да жокъду! Ансыз да жашагъанма, энтда жашарма...

— Алийсе! — дедим мен,— айып этме! Аман кылыкъларынгы къояргъа сёз бермесенг, бир жары да иерик тьююлме!..

— Къалай алай! — деп, Бёрю ачулана башлады.— Да сен а сылхырладан кёреме да!.. Къарачы, мен къа-

лай уллума, къарыулума! Тишлерим — бичакъла кирик! Тырнакъларым — темир ыргъакъла кирик!.. Сен а?.. Маскечик кирик, мени жанымда несе, жолуму тыярча?! Жанынг бар эсе, бир сюелчи!..

Бёрю манга ёшюнюн уруп башлады. Алай мен жеримден тепмедим. Бёрю ачыуланды:

— Кете эсенг кет! Алай туююл эсе, ишинги фыттыр этерме!.. Ананг да танымазча!..

— Угъай! — дедим мен. — Сюйгенингча, айландынг! Сюйгенинги этдинг!.. Бол-лукъду...

— Алаймыса?.. Сен а, керт да деп! Кюнюнго кёргюзтейим, жазыкъ!..

Бёрю, ачдан быдыры къатып тура эсе да, уллу эди, къарыулу эди. Аузунда тишлери да, кеси айтханча, уллула, жютюле. Ол, аланы «чакъ-чукъ» этдирип, мен къарап-къарагъынчын секирди да, къоргъашинча — ауур кёкюреги бла мени жерге аудурду.

Ургъаны уа асыры къатындан мен жерде жети кере тёнгередим. Сол билегим къурушду. Анга къарагъанымда, ол жара болуп тура эди.

Бёрю иги кесек этими юзгенди. Мен жерден къопхунчун, Бёрю кесин экинчи кере атды. Бойнундан тутуп, бууайым дедим, алай къайда! — кълларым аузуна тюшдюле. Ол тишлерин къысды. Бармакъларым, чыкъыр-чыкъыр этип, сынып башлагъанларын сездим. Чулгъашып-булгъашып башладыкъ, сора, кючден-мутдан ычхынып, къачып тебредим.

Къачама, къачама!.. Алай Бёрюден къачхан тынчмыды?! Жете да ызымдан, билеклериме секире да, иги кесек юзе да этимден, ашай; сора дагъыда жете да, этими бир башха жеринден юзе да, чайнай,— ол да къууа, мен да къача, агъач ичи бла къая ранлагъа тебретик.

— Къалайса, шуёхум?! — деп, хырылдай эди Бёрю.— Игилигинг болушдуму санга?! Сен сылхырны мен жашаргъа юйретирме! Жерде тюзлюк болмагъанын ангыларча этерме!.. Игилик керек эди анга! Шуёхлукъ!.. Сен мени уппа эт, мен да — сени!.. Ах-ах-ах! Аягъынгымы басдым?! Кечгинлик. Ой, къалай игилик этдим, юйюнгю тонамагъан эсем... Къайда игилик? Къайда суюмеклик? Къайда мамырлыкъ? Къайда тас болду тюзлюк? Билемисе?.. Ала ёмюрде да болмагъандыла! Боллукъ да туююдюле!.. Тутханымы бууарыкъма! Кесерикме! Теплерикме! Ёлтюрлюкме!.. Битеу дуня жаханымден толсун! Не да неди, къарным токъ болмаса?!

Мен да къача, ол да жете да, этимден юзе, сау жети жылны агъачланы ичи бла, тардан къолгъа-къолдан таргъа къутула, барып турдукъ.

Сюеклеримден сора бир затым къалмай башладым. Адамгъа да ушамай эдим — жыртыкъ быстырларын сууукъ жел тозуратхан бодуркъу кибик, сюеклеримден къан жугъулу этлерим салына эдиле.

Бёрюню хорлаялмазлыгъымы билдим. Алай жашау — жашауду. Ёлюрге ким сюеди? «Бир болушлукъ болурму?» — деп, тегерегиме къарадым. Бёрю, мени акъылымы сезип, этимден бир иги кесекни да юзюп, аны да чайнай: — Къара, иги къара! Сени кибикге ким болушурукъду?!. Къарыулугъа болушуучудула! — деди, кыйыкъ ышара.

(Къайда эшитген болурма, ярабин, мен аны?)

Аллыбызгъа, бир бал батманны кётюрюп, Айыу чыкъды. Мен тиледим:

— О мазаллы, кёремисе бу терсликни?! Бёрюню менден айыр! Бир затынга жарарма...

— Неме жарарыкъса, харип? Къарыулугъа болушуучудула! — деди Айыу да. Гитче, огъурсуз кёзлери уа, экиатар берданны быргъыларындан окъла жылтырагъанча, къарай эдиле.

(Кимден эсе да эшитгенме мен аны.)

Аллыбызгъа сары жагъалы Арслан чыкъды. Андан да тиледим:

— О, жаныуарла Падчахы! Болуш! Менден Бёрюню айыр!..

— Къарыулугъа болушуучудула! Сен а несе?.. Къач, къач, жазыкъ! Бёрю болмаса эди, сен манга да бир татлы ушхуур боллукъ эдинг.

(Къайда эшитгенме мен аны? Къайда!

Тюнюмдеми?

Тюшюмдеми? Сабийлигимдеми!

Жашлыгъымдамы?)

Башым бла учуп келген къара Къузгъунну кёрдюм.

— Къарыулугъа болушуучудула! — деди ол да.

Агъач киштик терекни бута-
гъындан:

— Мяу-у, харип! Къарыулугъа
болушуучудула! — деди.

Чырпыла тюбюнден къоркъакъ
Къоян чартлап чыкъды:

— Мени, сени кибиклеге киши
болушмайды!..

Къарыуум тауусулду. Жашаудан
тюнгюлдюм. «Энди уа болурум
болду!» — деп, Бёрюге бурулдум:

— Хайда, аша! Жангыз сюекле-
рим къалгъандыла да, тамагъында
къалсынла! Аша! Къарыл!..

Тюз мен да алай айтханлай,
тейри эшик ачылды — къап-къа-
рангы кече жап-жарыкъ кюнча
болду. Сюеклерими эт басды.
Кесим кесиме базынырча къа-
рыулу болдум.

Бёрю юсюме секирди. Бармагъым
бла тюртдюм. Бёрю, чёргелип,
жерге тюшдю. Не болгъанын
иги да ангыламай, Бёрю, ёрге къобуп,
жангыдан секирди. «Уф!» этгенимлей,
чартлап, нарат терекни тюбюне тюш-
дю. Жанына келдим. Мен Бёрюню кёз-
лерине, кёз къакъмай, къарайма,
ол да манга къарайды. Ким билсин,
мени къарамымда ол не затны кёр-
ген болур эди. Бир такъыйкъадан,
тюз да кёз туурамда, деменгили,
къарыулу Бёрю, арбазны сакълагъан
зыккыл тюкю, ач итге ушап башла-
ды. Аны алай болгъанын кёргенимде,
жюрегиме, битеу дуняны жарсыууча,
бир уллу жийиргенчлик кирди. Бир
затдан да къоркъа билмеген залим
Бёрю, насыпсыз, жийиргенчли жан бо-

луп, къуйругъун булгъай, къалтырап
башлады.

— Думп бол былайдан! — дедим мен.
Бёрю, къуйругъун да быдырына кы-
сып, чырпыла ичине ташайды.

Бир бёрюню хорласанг да, балам,
агъачда болгъан бёрюлени барысын да,
хорлаялмазса. Къауал атаргъа юйрен!
«Билимди» ол къауалны аты!
Билим ал!

ТИШИРЫУ БЛА ЖИН

1

Эртде-эртде («Эртдесиз»
Болалмайды ишибиз!)
Жарлы таулу болгъанды,
Жалчылыкъда тургъанды.
Кече-кюн да сыртлада,
Къойланы къыйырында
Сууукъ, ачлыкъ чекгенди —
Байны малын кютгенди.
Кеси кибик жалчыны,
Ары-бери барчыны
Къызын, тилеп, алды да,
Юй мюйюшге салды да,
Кесди алты-жети къой —
Адетдеча, этди той.
Жети жылны ичинде
Къойчулукъну ишинде
Байдан, хакъ этип, алды
Аланы — бирден къапды.

Келгенле ашадыла,
Кеф болуп, жаншадыла,
Олтурдула, ичдиле,
Юйлерине кетдиле.
Жаш юйюр кеси къалды,

Келинчикге ачылды
Жангы юйню тарлыгы,
Эрини жарлылыгы.
Жаш къатынны сыфаты
Тап эди да, мураты
Кёкге жете болгъанды,
Болмаз затдан толгъанды.
— Аны-муну ал да, бер!
Байлыкъгъа эшикни кер —
Жокъ эсе уа, ёл да къал!
Чыгъарып жерден да ал!
Бар — урла, тырна, келтир,
Не да эт — манга жетдир!..—
Къатын дейди тырманын,
Ачыкълай осуй халын,
Кёп да озмайын заман
Жашауун этди аман —
Кесин отха атарча,
Башын алып къачарча
Этди эрин ол къатын,
Къатыдан болуп къаты.
Эринчекден эринчек,
Дерсе «Неди бу чечек?»,
Сёзлерине тынгылап,
Ол айтханны ангылап.
Огъурсуздан огъурсуз,
Ишинде уа бек онгсуз—
Къалай ёсдю ол мында
Таулуну арбазында?!.
Балам, аны айталмам,
Бир затха ушаталмам.
Жашы ушар атагъа,
Къызы ушар анагъа,
Къатын алсанг, анасын
Кёрюп алгъа, баласын
Алай келтир юйюнге,
От тюшмезча кюйюнге.
Нарт сёзге эсинги бур,
Ол айтханны эте тур!

2

Бир кере Шхайты сыртда
 Жангы чыкыгъан кырдыкда
 Къойланы кюте, киши
 Бардыра эди ишин.
 Алай жарсыу сагышла,
 Къатын этген къаргышла
 Чыкъмайдыла башындан,
 Ёсюн алып ашындан.
 Айтчы, анга не этгин?
 Не болуш берип, кетгин?
 Жашау деген алайды —
 Къарыусузну талайды.
 Излей эсенг тап къадар,
 Эт кесинге минг мадар.
 Мадар этмей, къолайсыз.
 Болсанг — болдунг насыпсыз.

3

Кюн да батмай таулагъа,
 Бир Жин келди алайгъа—
 Къойчуну жарсыгъанын,
 Бир затха ачыгъанын
 Ол алайда сезгенди.
 Тюз аллына чёкгенди:
 — Айып жокъду соргъандан,
 Къойчу, мен къарагъандан
 Барды уллу жарсыуунг —
 Жюрек къыйгъан ачыуунг.
 Бек жарсыйма мен санга,
 Палахынгы айт манга!..

— Кимсе, манга жарсыгъан,
 Мен жазыкыгъа ачыгъан?—
 Къойчубуз Жиннге деди,
 Иги къарап эследи.
 Жин жууап берди анга:
 — Мен да, Адам, бир жаннга

Саналама дуньяда
Жинлени арасында.
Хата этмем, кьоркъма сен,
Жинлеге падчахма мен!
Ол агъачны аллында
Уллу, терен кьуюда
Мен халкъым бла жашайма,
«Зем-зем» ашла ашайма.
Бек уллуду амалым —
Тюрлю-тюрлю малларым;
Байлыгъымы жокъ саны,
Ким санар эди аны?
Кёпдю мени алтыным,
Алай жокъду къатыным...

Къойчу киши сескенди,
Башына бир зат тюшдю:
— Алан! — деди ол анга, —
Болушур эдим санга,
Бир кесек алтынынгдан
Не башха байлыгъынгдан
Берсенг эди манга сен:
Тап къатын берирме мен!
Сыфат десенг — ай сыфат!
Аш этиую — алапат!
Хычин десенг — хычинле!
Не билесиз сиз, жинле?
Хинкял этер! «Шишлик» деп!
Тойгъандан сора да «бер!»
Дерсе, тоймайын кёзюнг!
Бал кибик — айтхан сёзю!
Тюз мёлекчады кеси,
Санга буруп бар эсин!
Мен кесим, аны суююп,
Суюмеклик отда куююп,
Кёп жылланы тургъанма,
Алай кьурлай къалгъанма:
Къарыусузду къадарым —
Жашау берир мадарым

Жокъду ол мёлек жаннга.
Тийишлиди ол санга!

Жин кьууанды, ышарды,
Сора уа былай айтды:
— Намысынгы кёрюрме,
Машок алтын берирме.
Кел, кьуюгъа барайыкъ,
Санга алтын кьуяйыкъ!
Тамбла, танг атар-атмаз,
Кюн таудан чыгъар-чыкъмаз,
Хакъы ючюн алтынны
Келтирирсе кьатынны!..

4

Кьойчу келди элине,
Алай, кирмей юйюне,
Бугьунуп кьарангыда,
Букьдурду бахчасында
Жин патчахны алтынын,
«Билмесин — деп, — кьатыным.»
Жангыз бир алтын сомну
Алды. Энди оюмну
Бир кьара болгъанына —
Кишини амалына!

Дерт этдирсенг адамны, —
Ол табады амалны
Дертлигин жетдирирге:
Кесин азат этерге
Барды дерти Кьойчуну,
Кьадар берип болушну.

Кьойчу юйге киргенлей:
— Берчи бир аш! — дегенлей,
Башлады «эрке» кьатын:
— Ой ачлай кьалгъын кьатып!
Этмегенме! Таш аша!
Бийнегерча, кёп жаша,

Ашамайын сирелип,
Къаягъа бегитилип!
Жилян къуссун ашынга,
Чомача тийсин башынга!
Талау тийип къарнынга,

Къатыннга эри деди:
— Ол жашау кери кетди!
Шхайты тауну башында,
Тюз агъачны аллында
Бир къуюну ичине
Къарадым, сейирсине!
Топ-толуду алтындан,
Накъутдан бла налмасдан!
Ичине кючден тюшдюм.
Ма!.. Бирин алып келдим!
Эртденликде барырбыз,
Сау машокну алырбыз!..
Жут эди да къатыны,
Кёргенинлей алтынны
От болдула кёзлери,—
Эшит аны сёзлерин:
— Ай, тели сен! Ай сылхыр!
Кюлтыпыс! Аман мытыр!
Бир адам келип табар,
Алтынны алып къабар
Эртденликге дери ол!
Хайда чыкъ! Табарбыз жол!..

Эри деди къатыннга:
— Сёзюм жокъ мени анга.
Хайда, чыгъып барайыкъ,
Алтынны да жыяйыкъ!
Жыжым ал, машок да ал,
Машокга жыжымны сал!
Не сен, не мен — тюшейик,
Зауукълукъну кёрейик!..

Кёпмю-азмы бардыла,
Шхайты сыртха чыкъдыла.

Жууукълашып агъачха,
Къуюда жаннган отха
Сиркечач сейирсинди,
Эрине былай деди:
— Не ди анда, атыллыкъ,
Бу къуюда ол жарыкъ?..

Алдар халда къатынны
Айтды Къойчу: — Алтынны
Жарыгъыды, жаным, ол,
Аны жый да, ханча бол!
Къыйнамайым мен сени,
Сен жыжым бла тут мени —
Ары мен терк тюшейим,
Алтынланы жюклейим!..

— Угъай! — деди къатыны, —
Барысын да алтынны
Алмайын къоярса сен,
Къуюгъа тюшерме мен!
Сен а мында турурса,
Аман кюнде къурурса!..

Къуюгъа къатын тюшдю,
Масхарап эри кюлдю;
Жыжымны ары сызды,
Сора Жиннге къычырды:
— Эй, жинлени патчахы,
Шайтанланы Аллахы!
Айтханымы этдим мен,
Къууанч кюнде жаша сен!..

Ары-бери терк чапды,
Тёгерекге къарады;
Уллу сай ташны алды,

Къую тешике салды,
Жюрегинден къуанды,
Сора уа былай айтды:
— (Кёп кыйнадынг, эрит-
динг,
Ичими да чиритдинг!
Ибилис эринг болсун,
Жаханым сенден толсун!
Жиннге къатын болуп тур,
Ачыуунгу анга бур!
Энди анда жашарса,
Жинни кирин ашарса!
Мен а юйге кетейим,
Сенсиз зауукъ этейим!—
Деп, элге кьойчу киши
Кетди, тап этип ишин.
Энди аны кьояйыкъ,
Къуюгъа ташаяйыкъ.

6

Къатын тюшдю къуюгъа,
Сейир этди болумгъа!
Тёгерек ариу жана,
Хан жашагъан тохана
Болалмаз мындан омакъ,
Хар неси — таурух, жомакъ:
Терезеле, эшикле,
Гиллеуле бла бешикле,
Жасалгъан ундурукъла,
Тапчанла, орундукъла,
Чий алтындан этилип,
Турадыла сюелип.
Табакълары — фарфордан,
Стаканлары — хрустальдан:
Окъадан эшдирилген
Жабыулары — дарийден:
Пил сюекден жасалып,
Анда-мында атылып,
Кёп тюрлю башха затла —

Багъалы алапатла!
Тегерек — терек бахча:
Алма, кертме, алыча,
Эрик, балли, жюзюмле —
Къарасанг, сюдюмлюле,
Сюймесенг да, ашарса,
Сау ыйыкъны махтарса
Аланы ийислерин,
Тилингде эриулерин!
Таууш эте кезлеуле,
Жол жанларында гюлле
Этегинге тагъыла;
Алада уа булбулла,
«Хош келдинг!» деген кибик,
Жырлайдыла Сюймеклик
Шаркъгъа жайгъан жырланы,
Таралтдыргъан сырланы!
Саади бла Физули
Не да Байзулла Али
Тизалмазла аланы —
Жинле тизген жырланы!

Жин патчахны жырчысы,
Жырчыланы алчысы —
Къыл къобузу къолунда,
Сырыйнады бойнунда,—
Къатынны махтай эди,
Аллында атлай эди!
Жин жаратды Къатынны,
«Бош бермедим алтынны» —
Деди кеси кесине,
Къойчу тюшюп эсине.
Кёп хайыуан, мал кесди,
Бир ыйыкъны той этди.
«Болмаз насыплы менден!»
Деп, къууанды жүрекден.

Бирми, ючмю не уа он
 Къойчу жыртхан болур тон?
 Талай жыл озуп кетди,
 Къойчу бир сагъыш этди:
 Не болгъан болур Жиннге?
 Киргизген эсе диннге
 Аны мени къатыным,
 Зыраф болду алтыны.
 Шхайты сыртха чыгъайым,
 Къуюгъа да барайым —
 Жин жашаугъа къарайым,
 Бир кийик да марайым...—
 Деди кеси кесине,
 Кирит сала юйюне.

Сора уа, чыгъып таугъа,
 Барды ол жин къуюгъа.
 Таш турады тургъанлай,
 Ол къуюну жапханлай,
 Бир да тепмей жеринден.
 Ауаз чыкъды жепиден:
 — Кимсе сен, Адам улу,
 Аллахны сыйлы къулу?..
 — Сен билген Къойчума мен!
 Не затха жарсыйса сен,
 Былай бир хахай эте,
 Жюрекни титирете?!.

— Чыгъар мени былайдан,
 Къутхар мени къатындан!
 Ханнга киеу этерме.
 Къууанчынгда тепсерме!..

Къарыуун Къойчу салды,
 Ташын бир жары салды.
 Жин, тютюн болуп, чыкъды,
 Ол тютюннге кюн батды.
 Сора ол, жокку бола,

Адам сыфатын ала,
Чыгып кетип бийикге,
Жин болуп тышдю жерге.
— Салам! — деди Къойчугъа.—
Къарыу сал да ол ташха,
Терк ызына сал аны,
Иймез кибик къатынны!..

Ташны Къойчу терк алды,
Ызына аны салды.
Алай болмаса, Къатын
(ол къалгъан эди къатып!)
Чагъарыкъ эди ёрге —
Андан солугъан жерге.
Жин къууанды, ышарды,
Къойчуну къучакълады;
Жюз кере уппа этди,
Сора уа былай деди:
— Мен Ханна къаласына
Барайым да, къызына
Анда заран салайым,
Акъылдан шашдырайым.
Киши аны сау этмез,
Хан да аны сау иймез.
Сен а ма, келип Ханнга,
Былай айтып къой анга:
«Къызынгы манга берсенг,
Кесинге ёзюр этсенг,
Сау этерме мен къызыны,
Къыстап андан шайтанны!»
Бир жылдан алгъа Ханнга
Бир да барма! Мен анга
Бусагъат къууулайым,
Сау жылны жарсытайым!..

Жин учуп кетди кёкге,
Къойчу уа кетди юйге.

Къойчула жайылып,
 Эл-элде халкъны жыйып:
 — Ханны кызы шашханды,
 Аны кюню батханды!
 Чыкъса кызыны сау этген,—
 Адам болсун, Эмеген,—
 Анга кызын берликди,
 Сыйын уллу кёрлюкдю —
 Ол боллукъду ёзюрю!—
 Дедиле Ханны сёзюн,

Бийликни излегенле,
 Жыйын-жыйын жигитле
 Кызыгъа багып турдула,
 Кыалмайын жоюлдула:
 Барысын асханды Хан,
 Кыалмады барырча жан.
 Кызыны сау этерча бир,
 Бийликге жетерча бир
 Жокъду Ханны кыралында —
 Кыара тенгиз жагында.
 Хан, табалмай бир жанны,
 Кыара кийди сау жылны.
 Бир кере ингир ала,
 Кёкге чыгып жулдузла,
 Ханнга кыарауаш кирди,
 Ийилди да, сёз деди:
 — Келди бизге бир къойчу,
 Айтханыча, багыучу.
 «Кызыны манга берсегиз,
 Ханнга ёзюр этсегиз,
 Сау этерме! — дейди ол,
 Кыаратабан, зыбыркъол.
 Буйрукъ бер, жюйюсханым,
 Ханладан бийик Ханым!..

— Хазыр эт да жалдатны,
 Кызыгъа элтип бар аны.

Сау этсе — уллу насып,
Къууандырыр анасын!
Алай болмаса уа, ол,
Сен айтханча, зыбыркъол
Арбазымда асылыр,
Сора итге атылыр!
Не уа къыссын къуйругъун!
Олду мени буйругъум!
Ангылатып айт анга,
Айып келмесин манга —
«Билмегенме» демесин,
Тели умут этмесин!
Бар, толтур буйругъуму,
Билдир уллулугъуму!..—
Жарсый-жарсый деди Хан,
Хан болса да, жазыкъ жан.
Не да де, «зорчуду» де,
Алай ол «борчуду» де —
Ата болса, къызына
Тургъаны жазыкъсына.

Хатасыз ауруйду къыз,
Андан дертни кери сыз!
Башхагъа ачыуунгу,
Аманнга къажыуунгу
Алма, ким да, адамдан,
Хата этмеген жандан!
Ол адамлыкъ туююлдю,
Сау дуньяны куююдю!
Бек суююп, айтама мен —
Аллайладан болма сен!

9

Бой салып тауусумгъа,
Ханша болгъан отоугъа
Арсарсыз кирди Къойчу,
Шашханлагъа багъыучу
Психиатор киргенлей.
Жин, Къойчуну кёргенлей,

Чыкъды кызыны чачындан,
Тюз десем — мыйысындан.
Олсагъатдан ханшаны
Тазаланды къарамы;
Жарыкъ уруп кёзюне,
Акъыл кирди сёзюне;
Къобуз кибик, созулду
Ёню, кеси къубулду.
...Къыз жаратды Къойчуну —
Шашханнга багъыучуну;
Ол да кызыны жаратды,
Кёзлерине къаратды.

Жин айтды ол кишиге:
— Энди бир да ишиме
Къатышсанг, жазыкъса сен!
Ант этгенме, алан, мен
Жерде жаулукъ кысханнга,
Жыйрыкъ кийип тургъаннга
Дертими жетдирирге —
Шайтан-жинли этерге
Ол аман къатын ючюн!
Болуп къарыуум, кючюм,
Мен аямам бир затны
Шашдырырча алаңы!
Энди сен шашханлагъа
Кюрешсенг болушургъа,
Ёлтюрюрме, кесерме,
Мыллык этип, кетерме!
Ангыла, харип, аны,
Этсенг окъун ханлыкъны!..

Хан келди да, къарады,
Къызчыгъына къууанды.
Халкъны жыйды, той этди,
Ашатды да; ичирди.
Къойчуну ёзюр этип,
Жорукълагъа юйретип,
Тюз жащы кибик кёрюп,
Къарт болуп, кетди ёлюп.

Орнуна Къойчу къалды,
Кёп жылланы жашады,
Мамырлыкъ берип халкъгъа,
Тиймей башха кыраллагъа.

10

Къойчуну ханлыгъында,
Аны гитче кыралында
Жокъ эдиле шашханла,
Акъылдан ажашханла.
Алай анга хоншуда,
Жюз кере уллу кыралда
Залим патчах болгъанды —
Къоркъутханлай тургъанды
Тёгерекде ханланы,
Къарыусуз патчахланы,
Себе уруш отланы,
Жесир эте аланы.
Эллени, шахарланы
Кюйдюрюп, адамланы
Тюрмелеге атханды,
Бек къужур зат болгъанды
Патчахланы Патчахы,
Жарлыланы палахы!

Аны кызы ауруду —
Акъылдан шашып турду.
Бир жыл кибик заманны
Табалмайын дарманны
Къызгъа врачла бакъдыла —
Жалдатла агъыздыла
Эскулапны къулларын,
Къоймайын тамырларын.
Зорчулукъну аллахы,
Патчахланы Патчахы
Жер-жерге адам ийди;
Сора аладан билди
Къойчуну усталыгъын,
Ол ишни мадарлыгъын,

Ишни болумун айтып,
Къоркъутур халда жазып,
Къойчугъа къагъыт ийди,
Анда ол былай деди:

«Багъар ючюн кызыма
Терк жетмесенг кыралыма,
Аскерле бла келирме,
Жоргъа тагъып, керирме!
Ханлыгъынгы кюйдюрюп,
Халкъынгы да ёлтюрюп,
Думп этерме дуньядан,
Жер жюзюню башындан!
Жокъду келмей амалынг —
Бир ыйыкъды болжалынг!
Келмесенг, ийнан манга,
Жазып къояйым санга —
Болушалмаз Аллахынг!—

Патчахланы Патчахы!.

Къарасанг а мухургъа,
Ушатырса губугъа.

Не этсин жазыкъ Къойчу?
Не этеди да, уучу
Жетип тутса, къоянчыкъ?
Сёз болгъан эди ачыкъ.
Къойчу жыйды сенатны,
Уллу, гитче палатны.
Айтды анда алагъа:
— Мен кетдим хоншу кырал-
гъа.
Уруш от ачылгъандан,
Битеу халкъ кырылгъандан,
Иги болур мен ёлсем,
Залимни разы этсем!
Ма алайды дуньяда —
Кючю болса халкъында,
Къыттай кылыкъны алып,

Гитче халкъгъа базынып,
Танклары бла чабады,
Уруш-къаугъа ачады!
Не этгин, жюйюсханла!
Бардыла жерде ханла,
Дайым кючню сынагъан,
Къанны суугъа санагъан,
Аскерине базынып,
Къарыусузгъа къызынып,
Дуньяда жашагъанла —
Адам эт ашагъанла!
Мен келмесем, къайытып,
Къоймагъыз халкъны атып —
Халкъ жорукъну къурагъыз,
Мамырлыкъда жашагъыз!..

Къойчу-хан чыгъып кетди,
Ыйыкъ озмайын жетди.
Патчахланы Патчахы —
Начасланы аллахы
Оноу этген журтлагъа,
Элlege, шахарлагъа.

11

Патчахха Къойчу кирди,
Не этсин, салам берди:
— Кёргюзт, деди, — къызынгы,
Шошайтайым сырынгы.
Къызгъа къарап кёрейим,
Не болгъанын билейим.
Анга кёре этерме,
Сау этип да, кетерме!
Ким билсин, болса мадар.
Бисмилля, болуш, къадар!..

Аны къызгъа элтдиле,
Кеслери уа кетдиле.

Къызгъа Къойчу киргенлей,
 Жин да аны кёргенлей,
 Ачуланды, чамланды,
 Къыздан, окъча, чартлады!
 Огъурсуз болду, уллу:
 — Эй жазыкъ! Адам улу!
 Унутханмы этгенсе?!
 Ёлюргеми келгенсе?!
 Тюз былайда кесерме!
 Къуртну кибик, эзерме!
 Сени ючюн мен антсыз
 Болурмамы, насыпсыз?!
 Сарна! Энди сен кетдинг!
 Къорууларгъа бош келдинг
 Ит патчахны баласын!—
 Деди, сермеп къамасын.

— Тохта, алан, ашыкъма!
 Сёзюм барды, жазыкъма!
 Ёлтюргюнчюн сен мени,
 Айтайым: излеп сени,
 Бери къатын келгенди,
 Мындагъынгы сезгенди!
 Чыгъып терен къуюдан,
 Сени излей дуньяда,
 Ол болмагъан жокъду жер,
 Керекли болур да эр!
 Санга аны айтыргъа,
 Азапдан къутхарыргъа
 Ашыкъсам да бери мен,
 Тюбемединг тенгча сен!
 Эшик артда турады,
 Бери кесин урады...—
 Дегенлей Къойчу Жиннге,
 Къайтарды аны диннге!
 Жин аман къалтырады,
 Тёгерекге къарады:
 — Сау бол, шуёхум! — деди,

Тютюн болду, эриди
Эм гитче терезеден
Чыггып, тас болду кёзден.
Антарктидагъа къачды,
Анда жашау къурады,
Къойчуну уа къатыны
Къалды къурлай, атылып
Басдырылгъан къуюда
Шхайты тауну башында.
Ары бар, ийнанмагъан,—
Бир затдан уялмагъан
Тиширыуну табарса,
Тюп эрнинги къабарса!

Къойчу кетди ызына,
Ташлы, гитче къыралына.
Бал бла гыржын ашайды,
Мамырлыкъда жашайды —
Сюйген халкъы аллында,
Ханшачыгъы къатында.

БАШЛАРЫ

Жин бохча	3
Къаплан бла киштик	18
Насып	30
Бакучукъ	40
Егюз бла Эшек	56
Адам бла Бёрю	66
Тиширыу бла жин	74

Литературно-художественное издание

Для среднего школьного возраста

Байзуллаев Алий Локманович

КОШЕЛЕК ДЖИ НА

СКАЗКИ

На балкарском языке

Редактор *М. Х. Табаксоев*

Художник *Е. А. Чеченова*

Художественный редактор *Ю. М. Алиев*

Технический редактор *Н. М. Мокаева*

Корректор *Ф. Л. Тепеева*

ЛКБ № 1 от 30.09.91.

Сдано в набор 31.03.94. Подписано к печати 17.06.94. Формат 70x90 ¹/₁₆.

Бумага офсетная № 1. Гарнитура литературная. Печать офсетная.

Усл.печ.л. 7,02. Уч.-изд.л. 4,44. Тираж 1000 экз. Заказ № 1069.

Издательство «Эльбрус»

Нальчик, ул. Адмирала Головки, 6

Полиграфкомбинат им. Революции 1905 года

Мининформпечати КБР

Нальчик, пр. Ленина, 33

Байзуллаев А. Л.

Б Кошелёк джина: Сказки.— Нальчик:
Эльбрус. 1994—96 с.

ISBN 5-7680-0917-5

Новую книгу известного балкарского поэта Алия Байзуллы
составили сказки в стихах «Кошелёк джина», «Счастье» и другие.

Б 4702100200-047 64-94
М 125(03)-94